№ 2(8)/2018

Беларускі настаўнік

2018 - № 2 (8)

БЕЛАРУСКІ НАСТАЎНІК

Беларускі

настаўнік

„Беларускі настаўнік" гэта адукацыйны дапаможнік перш-наперш настаўнікам беларускай мовы ў польскіх школах. Але не толькі. Хочам, каб наш часопіс дапамагаў усім зацікаўленым беларускай адукацыяй, напрыклад, гісторыкам і географам, якія ўводзяць на ўроках элементы навучання гісторыі і геаграфіі Беларусі, але таксама Падляшша. Каб пашыраў сярод настаўнікаў веды пра Беларусь і азнаямляў з новымі метадамі навучання. Хочам, каб гэта была таксама настаўніцкая платформа абмену меркаваннямі, праблемамі, досведам.

Часопіс задуманы Аб'яднаннем у карысць дзяцей і моладзі, якія вывучаюць беларускую мову АБ-БА. Яго ідэя ўзнікла ў час працы над „Стратэгіяй развіцця асветы беларускай нацыянальнай меншасці ў Польшчы".

„Беларускі настаўнік" выходзіць раз на паўгода. Запрашаем да супрацоўніцтва. Калі маеце цікавыя сцэнарыі ўрокаў або пазаўрочных заняткаў, урачыстых лінеек, школьных мерапрыемстваў, экскурсій, тэатральных спектакляў, калі ў Вас ёсць цікавыя гульні і дыдактычныя матэрыялы, прапануйце іх, з дапамогай нашага часопіса, іншым. Калі ў Вас узніклі пытанні, звязаныя з навучаннем беларускай мове, пішыце.

Матэрыялы і пытанні дасылайце на наш электронны адрас **ab_ba@poczta.onet.eu**. Часопіс „Беларускі настаўнік" даступны ў Вашых школах і на нашым сайце **www.ab-ba.com.pl**.

Ад рэдактара

Апісанне сваімі словамі свету вакол нас, разуменне гістарычных працэсаў, якія ў ім адбываюцца, адчуванне духоўнай сувязі з продкамі — гэта ўмова захавання нашай культурнай спадчыны і тоеснасці. Арлянскія вучні, разам са сваімі настаўнікамі, ужо больш за дзесяць гадоў запісваюць мясцовыя назвы палёў, лугоў, урочышчаў ды іншых аб'ектаў на тэрыторыі гміны, наносяць іх на карты і такім чынам зберагаюць важную частку лакальнай традыцыі. Як сказаў мне іх апякун Дарыюш Гарадэцкі, летась ад старэйшых жыхароў вёскі Кошкі пачулі яны сем назваў паасобных участкаў зямлі, якія цяпер аб'яднала адна: IKEA. Такім чынам у Арлянскай гміне з'явіўся новы тапонім, які прыкрыў сабой сем традыцыйных, што стагоддзямі прыдумвалі нашы продкі. Больш пра гэта піша ў нумары другая апякунка ўнікальнага праекта „Захоўваем нашы тапонімы" Альжбета Цюлькевіч.

Лён не толькі апранаў і карміў нашых продкаў, але і ўпрыгожваў іх жыццё, і быў невычэрпнай крыніцай фальклору і паэзіі. Анна Кандрацюк прапануе сцэнарый урока пра беларускае золата на аснове літаратурных твораў. А Тамара Карнілюк — дадатковыя заняткі з выкарыстаннем іголкі і ніткі, якія не толькі развіваюць мануальныя магчымасці дзяцей, але і азнаямляюць іх з узорамі ды тэхнікамі шыцця, характэрнымі беларускай меншасці ў Польшчы. Тамара Карнілюк заахвочвае таксама пільней узірацца пад ногі і больш увагі прысвячаць раслінам вакол нас. І вучыць гэтаму дзяцей.

Жывой ніццю, якая спалучае нас з мінулым з'яўляюцца старэйшыя людзі. Настаўнікі-пенсіянеры шмат чаго могуць расказаць, многаму нас навучыць. Лена Сельвясюк пачала працу ў школе ў Красным Сяле ў 1954 годзе. Было ёй усяго сямнаццаць гадоў. Як склалася яе прафесійнае і асабістае жыццё на фоне гісторыі Беласточчыны другой паловы мінулага стагоддзя — прачытаеце ў маім з ёю інтэрв'ю „Я ў пяць гадоў сказала, што буду настаўніцай".

Навучанне мове не можа абысціся без звычайных урокаў, на якіх вучні пазнаюць граматыку, арфаграфію, скланяюць назоўнікі ды спрагаюць дзеясловы. А настаўнікам прыходзіцца гэта ацэньваць. Некалькі прыкладаў, як гэта рабіць, знойдзеце ў аўтарскіх тэкстах Яанны Марко.

Паколькі гэты нумар трапіць у Вашы рукі ў калядны час, то яшчэ можна будзе ў класе паспяваць калядкі, не толькі нашы, але і іншых народаў. Такія заняткі, якія спалучаюць любоў да традыцыі і адкрытасць на вонкавы свет, пашану для іншых, пратэсціравала са сваімі вучнямі Аліна Ваўранюк.

Ад імя ўсяго калектыву „Беларускага настаўніка" жадаю Вам радасных свят Раства Хрыстовага і шчаслівага Новага 2019 года!

Мікола ВАЎРАНЮК

Я ў пяць гадоў сказала, што буду настаўніцай

Мікола ВАЎРАНЮК

Лена Сельвясюк
(з дому Валкавыцкая) — з першага пасляваеннага пакалення беларускай інтэлігенцыі на Беласточчыне. Працавала ў пачатковых школах у Красным Сяле, Вялікіх Тыневічах і Махнатым.

— У колькі гадоў Вы пачалі працаваць настаўніцай?

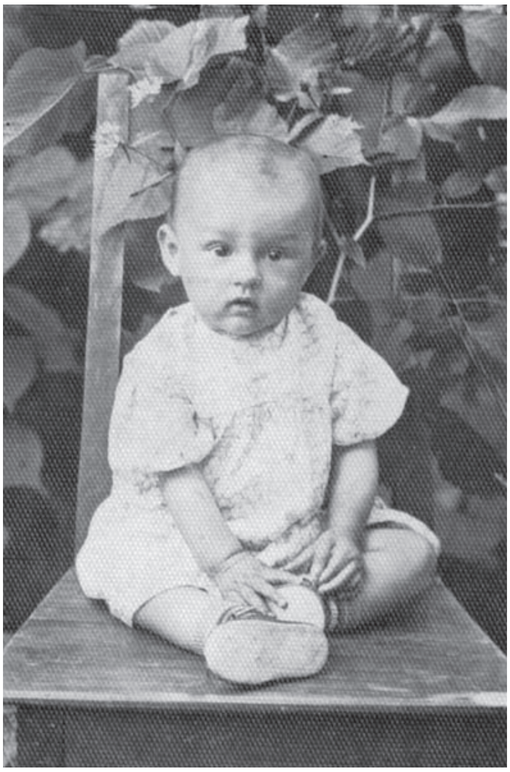
— У сямнаццаць. Памятаю, прайшоў мусіць месяц маёй працы, як прыехала ў школу візітацыя. Клічуць мяне: *Kto panią zatrudnił!? Przecież pani nie odpowiada sądownie*. Ногі пада мной падкасіліся: *A co ja takiego zrobiłam? — Nie o to chodzi*, — кажуць, — *pani jest niepełnoletnia*.

— Вы ўсе — першае пасляваеннае пакаленне інтэлігенцыі — рана пачыналі працу і потым усё жыццё яшчэ вучыліся, павышалі свае кваліфікацыі.

— Ой, Коля, маёй пазнейшай навукі хапіла б на дактарат. Папаездзіла я. Ад тых праездаў хваробы сёння вылазяць.

— Вы хацелі працаваць у школе, ці так атрымалася?

— Раскажу табе адну сямейную гісторыю. Мая бабушка мела ад двух мужаў васьмёра дзяцей: сем сыноў і адну дачку — маю маму. Цікава, што бабушка была каталічка з-пад Белавежы і два разы выходзіла замуж за праваслаўнага. Не памятаю, каб у іх з дзедам былі нейкія непаразуменні з-за рэлігіі. У нядзелю дзедка запрагаў каня і яны ехалі ў Нараўку. Спачатку вёз бабушку ў касцёл, затым сам напраўляўся ў царкву. Потым яна да яго прыходзіла, бо ж набажэнства ў касцёле карацейшае, заходзіла ў царкву, дзе ўжо былі разам і пасля разам вярталіся дадому.

Першы здымак

Найменшага сына ў гэтай згоднай шматдзетнай сям'і звалі Павел. Як немцы палілі Заблоччыну і нас вывозілі ў Подваркі, то Павел на фурманцы трымаў мяне, пяцігадовую, на руках і спытаў, кім буду, як вырасту. Не ведаю, адкуль мне гэта прыйшло ў галаву, але я адказала: настаўніцай.

— Можа таму, што Ваш дзядзька Аляксандр[1] быў настаўнікам?

— Мусіць не, бо я дзядзькі з таго часу не памятаю. Потым ужо, у першы пасляваенны год, ён мне даў сшытак і аловак, і я нешта там пісала. І вадзіў мяне ў школу, а калі вёў, то трымаў за руку. Мусіць таму, што нам трэба было перабірацца праз узарваны мост.

Гэта, аднак, было пазней, а я табе хачу яшчэ расказаць пра вайну, бо тыя жахі

Бацькі:
Уладзімір і Аляксандра Валкавыцкія

[1] **Аляксандр Валкавыцкі** — беларускі настаўнік. Нарадзіўся ў вёсцы Заблоччыне каля Нараўкі. За царскім часам закончыў Свіслацкую гімназію, пад канец Першай сусветнай вайны, пры немцах — васьмімесячныя беларускія настаўніцкія курсы ў Свіслачы. У міжваеннай Польшчы не мог працаваць у школе. Настаўнічаць зноў пачаў пры саветах, а калі немцы дазволілі адчыніць у 1943 годзе школу ў Нараўцы, стаў яе кіраўніком. Працаваў на той пасадзе і пасля вызвалення. 17.04.1945 года быў расстраляны — як „кмуністычны арганізатар" — атрадам Пятай віленскай брыгады Арміі Краёвай пад камандаваннем маёра Зыгмунта Шындзеляжа „Лупашкі" ў цэнтры Нараўкі.

Вучаніца

помняцца мне да сёння. Мы страцілі дом, гаспадарку, былі бежанцамі. Спачатку жылі ў Подварках пад Заблудавам, потым перабіраліся бліжэй дому, у Юшкаў Груд, Ляўкова. Жылі ў чужых людзей. Нас выратоўвала тое, што папа быў майстравы, мог шмат што зрабіць, ну і бабушка шыла на машыне, а каля яе і мама навучылася, бо змалку дапамагала ў хаце і пры братах. І так мы неяк пратаўкліся, а потым на нейкі час нас надзялілі домам па яўрэях у Нараўцы, ля самой рэчкі. З таго час памятаю, як бабушка вядзе нас пяцёра дзяцей, а па другі бок вуліцы стаіць немец з вялізным сабакам. Той немец нешта гыркнуў, а сабака на нас! Мы ў брамку, зачапіліся, пападалі. Стрыечная сястра была зверху, то сабака зубамі прарваў ёй пальтэчка і аж за скуру ўчапіўся. Я пасля таго псіхічна расхварэлася. Доўга баялася. А іншым разам, то было перад Калядамі, бацька прынёс елку, а не было чым яе ўбраць. Мы збіралі паперкі па нямецкіх цукерках. Выйшла я на вуліцу, убачыла паперку, нагнулася, каб яе падняць, а тут невядома адкуль з'явіўся немец і ботам мне на руку! Ой, як балела! Той боль, а мо лепш сказаць, крыўда, сядзіць ува мне да сёння. Хаця, праўда, было і іншае. Як нас вывозілі з Заблоччыны, то ўзяў мяне немец на рукі — а я малая хароша была, з такімі кручанымі кудзеркамі — і кажа, што ў яго дачка такая ж. Даў мне дзіцячую сумачку, а ў ёй дзве маркі. Але я яго баялася, хацела хутчэй да мамы.

— Давайце вернемся да дзядзькі Аляксандра. Я калісьці гаварыў пра яго з Вашым малодшым братам Яўгенам[2] і ён сказаў, што пра дзядзьку ўсе ў сям'і расказвалі з пашанай, што меў галаву!

— Я, бач, такіх расказаў не памятаю. Можа таму, што рана пайшла з хаты, а Генік жыў з бацькамі. Але думаю, што дзядзьку паважалі, бо быў найстарэйшы ў сям'і, а па-другое, паканчаў школы. У той час і мой папа лічыўся вучоным, бо ўмеў чытаць і пісаць. А мама не, бо не хадзіла

Маладая настаўніца

[2] **Яўген Валкавыцкі** — настаўнік, шматадовы дырэктар Пачатковай школы ў Нараўцы.

На экскурсіі ў Варшаве

ў школу — мусіла пільнаваць братоў. Калі ўжо пасля вайны хадзіла на курсы па ліквідацыі непісьменнасці, то ёй усё роўна тая навука не лезла ў галаву. Па жыцці была вельмі спрытная, умела і шыць, і шмат чаго зрабіць і як ніхто ведала лес. А пісаць і чытаць не навучылася.

— Дзе Вы былі, калі загінуў Ваш дзядзька?

— У той дзень, памятаю, па Нараўцы ішло нейкае войска, шырока, цэлай вуліцай. Папа адсунуў край фіранкі і мы глядзелі. Адзін з іх убачыў гэта і наставіў

У свабодны час вясковай настаўніцы

на нас ружжо. Папа пусціў фіранку і кажа: *Ленка, сёння ў школу не пойдзеш*. Потым мне сяброўкі расказвалі, што дзядзю вывелі проста з класа...

— ... не стала Вашага першага настаўніка.

— Ён пераканаў бацькоў, што трэба мяне паслаць у школу, а гэта ж не так лёгка было, бо жылі бедна, нават не было ў што апрануцца. І, як я сказала, заходзіў па мяне і мы разам у школу ішлі. Але маёй першай настаўніцай і, дарэчы, выхавацелькай да канца падставоўкі была Ядвіга Стульгіс (па мужу Бармута). І яна, у пэўным сэнсе, выбрала мне школу. У сёмым класе параіла напісаць заяву ў педагагічны ліцэй, на спецыяльнасць выхавацелька дзіцячых садкоў. Калі я сказала пра гэта дома, бацькі былі вельмі незадаволеныя. Яны хацелі, каб я вучылася ў беларускім ліцэі ў Гайнаўцы. То цяпер *przedszkolanka* лічыцца такой самай настаўніцай як і ў школе, а тады казалі, выбачай, што толькі дзецям ср...і падцірае. Нічога, паехалі мы тры — Вера Матысяк з Гарадзіска, малодшая сястра настаўніцы Ядзі і я — на экзамен у Беласток. Я першы раз была ў гэтым горадзе, але

не разгубілася, неяк знайшла хроснага бацьку, у якога пераначавала, і школу, і здала экзамен, хаця мама malілася, каб мяне туды не прынялі.

— Вы вучыліся ў Беластоку?

— Не, я там толькі ўступны экзамен здавала, а вучылася ў Бельску. Пасля года хацела перабрацца ў Гайнаўку, бо мне абрыдлі нараканні папы, які ўсё не не мог змірыцца з тым, што я буду працаваць у дзіцячым садку. У беларускім ліцэі пагадзіліся мяне прыняць, але з умовай, што мая школа мяне адпусціць. А дырэктарка Педагагічнага ліцэя ў Бельску Анастасія Тропак сказала, што нікуды мяне не пусціць. І папа да яе хадзіў, і гэта не дапамагло. Я вучылася добра, дык відаць таму не хацелі ад мяне пазбаўляцца. Тым не менш, пасля трох гадоў навукі, дырэктарка размеркавала дзяўчат, якія вучыліся горш за мяне, па дзіцячых садках у Бельску, а мяне пасылае ў Рутку, аж за Браньск. Я ад крыўды аблілася слязамі, але мусіць тут мне Бог дапамог, бо бацькі з Руткі напісалі, што просяць прыслаць ім настаўніцу каталічку. Я з гэтым пайшла да

Краснае Сяло - першая праца

дырэктаркі і кажу, што туды не падыходжу па веравызнанні. *А ты хто?* — здзівілася пані Тропак. Яна думала, што *Helena Wołkowycka* мусіць быць каталічкай. Наша размова адбывалася ў прысутнасці павятовага асветнага інспектара Класоўскага: *A może Pani chce być nauczycielką?* Я аж падскочыла ад радасці: *Bardzo!* І так я папала ў Краснае Сяло.

— У сямнаццаць гадоў.

— Ніхто мяне ні пра гады не пытаў, ні пра тое, што мне яшчэ да матуры заставаўся

Краснае Сяло - першая праца

Краснае Сяло - першая праца

год вучобы. Бацькі ў Красным Сяле былі задаволены і я таксама, бо разам са мною стала там працаваць Марыся Ахрымюк з Ахрымоў. І мы мелі найлепшага ў свеце дырэктара, Дэмяновіча, а імя, бач, забыла. Ён нас моцна не кантраляваў, быў кампанейскі і наогул добры чалавек. Лёс толькі ў яго трагічны. На вайне загінулі ўсе яго браты. А ён быў хворы, таму і казаў, што не хоча жаніцца, хаця ахвотных дзяўчат было нямала. І памёр, бедны, маладым, але я ўжо тады ў Красным Сяле не працавала.

— **Колькі Вы там гадоў правучылі?**

— Тры, з 1954 па 1957 год. Я той час вельмі добра ўспамінаю, хаця ўмовы жыцця былі цяжкія. Людзі там былі вельмі добрыя, але жылі бедна. Мы з Марысяй здымалі кватэру, гаспадыня якой не заўсёды мела што зварыць. У пост часта елі *каплун*. Ведаеш што гэта?

У настаўніцкім пакоі

— **Размочаны ў вадзе хлеб з цукрам або падсмажанай на алеі цыбуляй.**

— Часам варыла на нас дзве голуба, бо яны трымалі гэтых птушак. О, якое гэта было смакоцце! Можа таму, што нямнога з яго было наедку. Часта быў малочны суп. Бутэрбродаў гаспадыня нам у школу не рабіла. Крамы не было, каб купіць нейкія прадукты. А працы было многа, кожны дзень па сем-восем урокаў. І яшчэ ж трэба было ездзіць раз у месяц у Бельск на кансультацыі, каб здаць матуру. Спачатку ішлі пехатою сем кіламетраў да станцыі Рыгораўцы. Дарога была такая, што чакалі, калі яна замерзне. А вясною ці восенню ў адным месцы даводзілася скідаць боты, бо трэба было ісці па вадзе. Там я мусіць і нажыла рэўматызм. Часта бывала і так, што нам Класоўскі надае кніжак у школьную бібліятэку і мы нясем іх у руках з Рыгораўцаў ажно ў Краснае Сяло. Памятаю таксама, як я ў Бельску купіла коўдру. Несла яе і на плячах, і акручвалася ёю, і за сабой валакла, адзін смех.

Лена і Аляксей, 1958 г.

— Тым не менш, Вы паспяхова здалі матуру і, разумею, Ваша адукацыя на гэтым не кончылася.

— Пасля матуры нас траіх, Толіка Шведа са Старога Беразова, Федзю Шпаковіча з Белавежы і мяне накіравалі ў трохгадовую Настаўніцкую семінарыю (*Studium Nauczycielskie*) у Варшаву, на спецыяльнасць „мастацкія і тэхнічныя заняткі" (*plastyka i praca-technika*). Там было добра вучыцца, нават камандзіровачныя нейкія плацілі. А ездзілі мы раз у месяц, да таго мелі заняткі на зімовых канікулах і адзін месяц — на летніх. Адзін толькі выкладчык мне не спадабаўся, Скачыляс, за тое, што здзекаваўся са Шпаковіча: *Fiedzia, a cóż to za imię?* Здавалася б, што ў такім месцы настаўнікі павінны быць на ўзроўні.

— Чаму Вы пакінулі Краснае Сяло і куды трапілі?

— Я хацела быць бліжэй дому. Таму паехала ў Павятовы асветны інспектарат у Гайнаўцы з пытаннем, ці няма ў іх свабодных месцаў. Было адно ў Вялікіх Тынявічах. Зноў мне ў жыцці пашанцавала, бо пазнала я там майго будучага мужа. Алёша[3] ў тым самым годзе пераехаў туды з Локніцы. Мы здымалі кватэры па-суседску, у двух братоў Дудзічаў: Васіля і Тамаша, неяк хутка спадабаліся адно аднаму, палюбіліся. Мой Алёша быў вельмі добрым, сумленным, абавязковым чалавекам. Памятаю, як я скалечыла нагу, то ён яе і перавязваў і шмараваў

Лена і Аляксей з дачушкай Алінкай і мамамі: Вольгай Сельвясюк і Аляксандрай Валкавыцкай

[3] Аляксей Сельвясюк (1935-2005) — шматгадовы настаўнік геаграфіі ў Гайнаўскім беларускім ліцэі.

З дзяцьмі Алінкай і Валюсем, 1965 г.

маззю. Апекаваўся мною. Ён быў старэйшы за мяне на два гады і настойваў на жаніцьбу, а я казала, што няма нам чаго спяшацца. У той час ён яшчэ давучваўся ажно ў Гданьску і відаць, каб быць бліжэй адно аднаго, на другі год, у лістападзе 1958 года, мы пажаніліся. Я яшчэ,

Аляксей з сынком

як замужняя, правучыла восем месяцаў у Тыневічах і пераехала сюды, у Махнатае, на Алёшаву бацькаўшчыну. У 1960 годзе нарадзілася нам Алінка.

— Вы сталі працаваць у Пачатковай школе ў Махнатым, а Ваш муж у Беларускім ліцэі ў Гайнаўцы?

— Не, спачатку мы разам працавалі. Алёша стаў даязджаць у Гайнаўку два гады пазней.

— А чаму Вы засталіся жыць на вёсцы, чаму не пераехалі ў горад?

— Калі Алёша пачаў працаваць у ліцэі, яму давалі кватэру ў блёку. І ён хацеў туды пераехаць. У нас жа тут вельмі цяжкія ўмовы былі, хатка яшчэ меншая, чым цяпер, адзін пакой і кухня. Жылі разам з Алёшынай мамай і малодшым братам Ванем, які вучыўся тады ў педагагічным ліцэі. Атрымалася такая сітуацыя, што Алёша хоча пераехаць, а цешча супраць, бо тут і невялікая гаспадарка, і свая карова. Алінцы было якіх паўтара годзіка, я падумала сабе, што ў горадзе трэба

Сям'я ў 1970-ыя

будзе яе аддаць ці то ў яслі, ці потым у садок, а тут мае сваю бабульку, якая — хачу гэта падкрэсліць — вельмі добра займалася дзецьмі, спачатку нашымі, а потым і Алінчынымі. Мы маглі па-рознаму жыць, як то ў сям'і, але да дзяцей яна была цудоўная апякунка. Я сказала Алёшу, што нікуды не паеду. І не шкадую, бо люблю вёску, прыроду, люблю сваіх суседзяў, добра мне тут.

— **Тут, аднак, зусім іншая прырода, чым у Вашай Заблоччыне, якая прымыкае да Лядскай пушчы. Няма лесу...**

— ...няма рэчкі. Так, сапраўды спачатку мне гэтага не хапала, але як Алінка стала падрастаць, зрабілася такая шустрая, што яе не ўтрымаць на панадворку, то я была рада, што няма блізка ні рэчкі, ні лесу. Я запамятала як у Заблоччыне пільнавала брата, а ён на дзесяць гадоў за мяне маладзейшы. І аднойчы ён кудысьці знік. Я папашукала яго, папаплакала, спалохалася, што нешта з ім здарылася, а тым часам ён схаваўся ў нейкую яму і потым спакойна адтуль вылез; нават не ведаю, ці ён гэта памятае. У Махнатым я цаніла тое, што дзеці былі бяспечныя. Праўда, Валюсь не быў такі непаседлівы як Алінка, з ім было спакайней.

— **А як было ў школе?**

— Па-рознаму. Спачатку калегі мяне не вельмі добра прынялі, бо думалі, што я дадатковыя гадзіны буду ім забіраць,

Перад выхадам на пенсію

З дзецьмі: Алінай і Валянцінам

а гэта ж грошы. Пакуль не прыйшоў Алёша былі тут тры настаўнікі. А я — стала працаваць год пазней за яго — была ўжо пятай. Хутка, аднак, аказалася, што ўсім работы хапае. Дзяцей было многа. Быў час, што ў Старым Корніне не было сямікласнай школы, то і адтуль да нас хадзілі. Дык пасля яшчэ прыслалі нам дзве настаўніцы. Найгоршае, што было, гэта спалучаныя класы. У такой падвойнай узроставай групе цяжка працаваць.

— **Якім прадметам Вы вучылі?**

— Розным. Была і *praca-technika* і *plastyka*, і іншыя, але маім улюбёным прадметам была біялогія. Я яе мела ў малым пальцы і матуру па біялогіі здала найлепш у школе. Дырэктарка Тропак хацела мяне на студыі пасляць у Кракаў, але я на гэта не рашылася. Шкадавала бацькоў, якім не пад сілу было б мяне ўтрымліваць, хацела як найхутчэй зарабляць на сябе.

— **Не пайшлі адразу пасля ліцэя ва ўніверсітэт, дык потым прыйшлося сумяшчаць працу і навуку.**

— Так. Я яшчэ з Махнатага два гады ездзіла ў Люблін, у Вышэйшую педагагічную школу. Быў такі начны цягнік з Беластока. Алёша мяне вазіў на яго ў Леўкі.

— **Чым вазіў? Наколькі я ведаю, у Вас ніколі не было машыны.**

— Цягнікам. Ездзіў са мною са Старога Беразова ў Леўкі, сядзеў разам у пачакальні і, калі прыходзіў мой цягнік, саджаў у вагон. Я ж казала, што ён быў вельмі чулы, увесь час аба мне клапаціўся. Нам так разам добра жылося...

Глянь, як складваецца, я нарадзілася ў 1937 годзе, пачала працаваць у сямнаццаць год, прапрацавала ў школе трыццаць сем, а з Алёшам пражылі сорак сем... шкадую, што так коратка.

Гутарыў Мікола ВАЎРАНЮК

«Chronimy nasze toponimy»

Fundacja EDM powstała, by pracować na rzecz środowiska lokalnego. Prowadzimy Cyfrowe Archiwum Tradycji Lokalnej, którego zadaniem jest gromadzenie, archiwizowanie i prezentowanie zebranych materiałów dotyczących historii i tradycji gminy Orla. Nasze propozycje kierujemy do wszystkich grup wiekowych. Angażujemy dzieci i młodzież, które poprzez wspólne działania uczą się wrażliwości na lokalne sprawy. Natomiast ogromną wiedzę i doświadczenie życiowe czerpiemy od ludzi starszych, którzy czasami mogą czuć się niedocenieni i zapomniani.

„Chronimy nasze toponimy" to jeden z projektów realizowany przez naszą fundację. Projekt jest współfinansowany ze środków Województwa Podlaskiego. W ubiegłym roku opracowaliśmy toponimy wsi Reduty, Szernie, Topczykały i Spiczki. W bieżącym roku kontynuujemy prace nad toponimami miejscowości gminy Orla. Tym razem uchronimy od zapomnienia nazwy toponimiczne wsi Paszkowszczyzna, Koszki, Gredele i Malinniki.

Elżbieta CIULKIEWICZ

Warunkiem zachowania własnej kultury i jej trwania jest przekaz dziedzictwa kulturowego. Poczucie łączności z poprzednimi pokoleniami, oparcie w lokalnej tradycji daje efekty w postaci silnej, niepodatnej na wpływy chwilowych mód czy zalewu globalnej, masowej kultury tożsamości kulturowej. Kultura może być bowiem potencjalnie istotnym czynnikiem dynamizującym rozwój społeczno-gospodarczy. Płaszczyznę niematerialną tożsamości kulturowej tworzą tradycje i zwyczaje, religia, pamięć o wydarzeniach historycznych oraz lokalne nazewnictwo miejsc, czyli toponimy.

Toponimy w życiu codziennym wsi spełniają kilka funkcji. Jedną z nich jest lokalizacja geograficzna opisywanego wydarzenia, określenie, że właśnie w danym miejscu, a nie gdzie indziej dzieje się to, o czym jest mowa. Odchodzą pokolenia, a wraz z nimi często odchodzą toponimy.

Toponimy to nazwy pól, lasów, krzyży, skał, strumyków, a nawet stojących samotnie na polu drzew. Często nieoznaczone na mapach i niezarejestrowane w dokumentach są używane przez społeczność lokalną niewielkiego terenu składającego się z jednej lub kilku wsi. W przeszłości służyły ludziom do orientacji w najbliższej przestrzeni. Dzięki nim ludzie znali bardzo szczegółowo swoją okolicę, każde pole, sad czy krzew.

Toponimy, choć pozornie nazywają tylko poszczególne miejsca, to współcześnie stanowią źródło wielu informacji o środowisku przyrodniczym danego obszaru. Dzięki nim można dowiedzieć się o ukształtowaniu terenu, o tym, co dawniej go porastało, czy jakie budowle tam stały. Na przykład nazwa *Biluha* pochodzi — jak wyjaśniają starsi ludzie — od miejsca, w którym wykopywano glinę. Natomiast nazwa pola *Za Sokorciom* oznacza ziemię, którą porastają topole. Oprócz tego te nazwy są odbiciem historii danej okolicy i stanowią sposób myślenia oraz wyobrażenia o świecie osób mieszkających na niej od wielu lat. Dodatkowo wiąże się z nimi wiele historii i legend. Oprócz fantazyjnych i nierealnych zdarzeń niektóre zawierają w sobie cenną prawdę.

Toponimy są przekazywane z pokolenia na pokolenie, lecz z roku na rok pamięć o nich zaczyna zanikać. Młodzi ludzie nie używają dawnych nazw ze względu na przemijającą gwarę, w jakiej są używane oraz postęp technologiczny, który umożliwia łatwe i szybsze orientowanie się w przestrzeni. Starsze osoby, dla których toponimy są nieodłączne w ich życiu, umierają, a wraz z nimi odchodzi cenne dziedzictwo kulturowe.

Każda wieś ma swoje własne specyficzne, występujące tylko w jej obrębie miejsca oraz budynki. W żadnej innej miejscowości nie spotka się tych samych nazw, dlatego są one tak ważne i mają szczególną wartość. Ogromnie istotne jest ich odpowiednie zapisywanie w gwarze, tak aby już na zawsze były zapamiętane i utrwalone w poprawnej formie. Liczy się każda litera i akcent. Najlepiej jest zapytać o daną nazwę wiele osób z danej wsi, dzięki czemu zapis będzie bardziej precyzyjny i prawidłowy. Również znaczącą rolę w dokumentowaniu toponimów odgrywa spisywanie ich etymologii, czyli pochodzenia, przekazów z nimi związanych, zaznaczanie ich na mapach i robienie zdjęć.

Wyróżniamy toponimy powierzchniowe, punktowe i liniowe. Toponimy powierzchniowe — obszary o dużej powierzchni. Są to najczęściej pola, łąki i lasy. Toponimy punktowe — czyli miejsca o małej powierzchni. Zaliczają się do nich drzewa, krzyże, kamienie. Toponimy liniowe — są to najczęściej drogi i uliczki.

Jak wygląda realizacja projektu w praktyce?

Zaczynamy od spotkania organizacyjnego z chętną młodzieżą, podczas którego omawiamy cele projektu oraz zadania, jakie czekają nas w najbliższych miesiącach. Wspólnie opracowujemy harmonogram przyszłych działań oraz ustalamy terminarz spotkań i wydarzeń. Również na tym spotkaniu szkolimy młodzież w zakresie obsługi kamer oraz dyktafonów.

Następnie pozyskujemy mapy topograficzne miejscowości, w których będziemy pracować w skali 1:10 000. Mapy te stanowią podstawę realizacji naszych działań, ponieważ to właśnie na nich zaznaczamy wyniki przeprowadzanych badań terenowych.

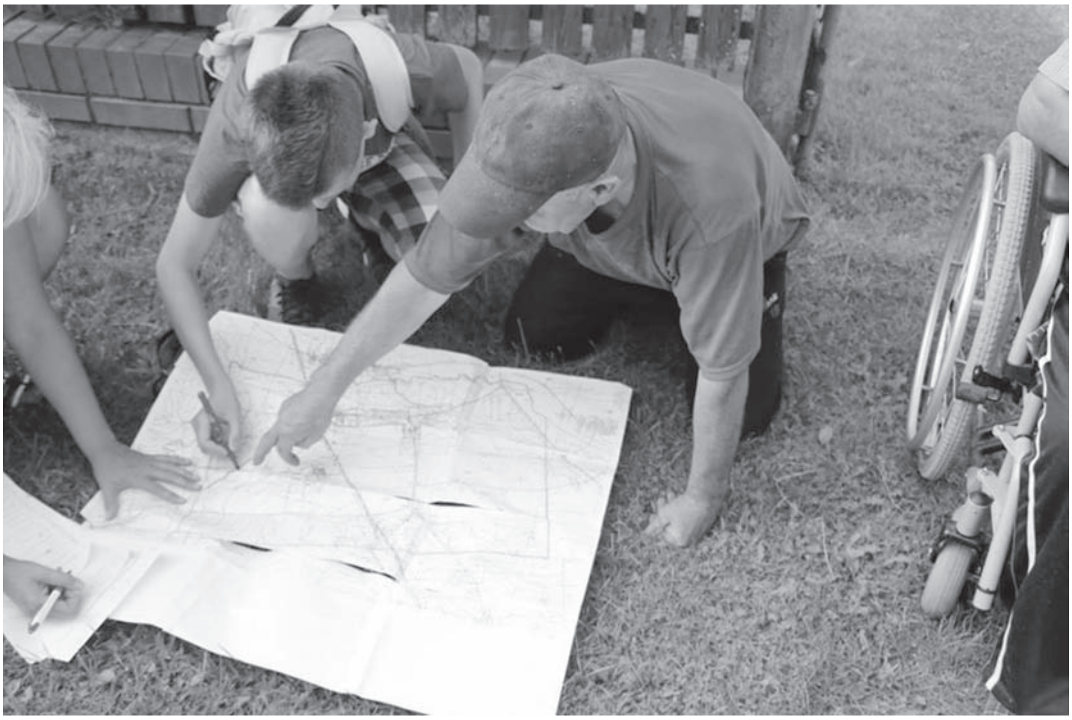
Fragment mapy w skali 1:10000 wykorzystanej w badaniach terenie.

Prace badawcze na terenie jednej wsi trwają około miesiąca. W każdej wsi dokonywaliśmy zapisu audio toponimów, nanosiliśmy różnymi kolorami na mapy ćwiczeniowe zasięg ich występowania, wykonywaliśmy dokumentację fotograficzną toponimów liniowych i punktowych oraz sporządzaliśmy wstępny opis zebranych materiałów.

Nanoszenie na mapy ćwiczeniowe toponimów wsi.

Sprawdzanie, potwierdzanie zasięgu występowania toponimów, konsultacje naszych opracowań z mieszkańcami wsi.

Kolorowanie powierzchni toponimów na mapach roboczych.

Nagrywanie prawidłowej wymowy toponimów. Informacji udziela jedna z mieszkanek wsi.

Następnie zebrany w terenie surowy materiał zostaje dokładnie przesłuchany oraz opracowany w specjalistycznych programach do plików audio. Otrzymujemy około 10 plików audio z każdej wsi z wymową poszczególnych toponimów.

Następnie wspólnie dokonujemy opisu zebranych plików, uwzględniając m.in. dane osoby udzielającej informacji, nazwę miejscowości i datę zapisu. Tak prawidłowo stworzony materiał zostaje zarchiwizowany w Cyfrowym Archiwum Tradycji Lokalnej Fundacji EDM i udostępniony na otwartej licencji.

Zebrane nagrania odsłuchujemy i zapisujemy znaczenia toponimów (nie wszystkie mają swoją genezę).

Uczniowie biorący udział w projekcie opracowują na komputerach pliki dźwiękowe.

Nazwy toponimiczne i ich znaczenie

Nr	Toponim	Znaczenie
1.	Hlinki	Kopalnia gliny w pobliżu mostu jadąc z Orli po prawej stronie.
2.	Pańskie	Grunta dworu — ciągnęły się od rzeki Orlanki do granicy wsi Toporki, na początku XX w. sprzedane gospodarzom.
3.	Hryciuwszczyna	Łąka i pole Pańskie.
4.	Nowiny	Miejsce, gdzie stał dwór — naprzeciwko wsi Rutka.
5.	Za Kłuniami	Ogrody i łąki ciągnące się do rzeki Orlanki.
6.	Oziero	Po lewej stronie od mostu do Redut, dawniej młyn wodny, potem wspólnota wiejska, obecnie rozdzielona pomiędzy gospodarzy.

7.	Czetwertyny	Dawniej ćwierć włóki — w stronę wsi Toporki; trójkąt między drogą Reduty i Dubicze Cerkiewne.
8.	Za Mostom	Obecnie za rzeką.
9.	W Rowach	Pole, gdzie jest błoto, bagna.
10.	Koło Mohiłok	Część pola należąca do Redut.
11.	Puod Dubom	W pobliżu uroczyska Zielony Dub.
12.	Odnoha	Las należący do mieszkańców Krywiatycz.
13.	Buor	Obecnie las.
14.	Kupalny Łuh	
15.	Łużok	Las między Koszelami a Redutami.
16.	Dolina	Pastwisko oddzielające Lipinki od Kruszyny.
17.	Kawetczyna	Droga z Redut na Toporki.
18.	Krynicia	Naprzeciwko wsi Reduty — łąka i źródełko.
19.	Pod Horeju	Była tu żwirownia.
20.	Za Horeju	Pole przy drodze z Redut do Toporek, leżące przy śmietnisku.
21.	Zelonka	Wyjeżdżając z Redut, po lewej stronie.
22.	6 Zahony	Pola od strony rzeki koło Zeluonki.
23.	5 Zahony	Nie ma takich.
24.	4 Zahony	Za rzeką aż do kolonii, puste łąki.
25.	3 Zahony	Ciągnące się od drogi do Redut, do rzeki Orlanki naprzeciwko cmentarza.
26.	Pod Wulszynoju	Łąki koło rzeki.
27.	Żorstwa	Żwirowa droga do Dubicz.
28.	Krawciuwszczyna	Po prawej stronie rzeki Orlanki — pola i łąki.
29.	Naddatki	Koło Rutki.
30.	Miśkie	W pobliżu gruntów Orla.
31.	Popławy	Wspólnota wiejska.
32.	Pod Bołotom	Bagno zarośnięte trawą w stronę Orli.
33.	Bołoto	Teren bagnisty porośnięty trawami.
34.	Dworysko	Pole, na którym kiedyś był dwór.
35.	Podleszczyny	Za dawną oborą, pod leszczyną.
36.	Czortowy Worota	Obecnie cmentarz niemiecki z I wojny światowej.
37.	Żereło	Łąka i ogrody — ciek wodny.

38.	Krynoczka; Krynyczyna	Koniec Kryszynów — pola i krynica z zimną wodą.
39.	Seredni Popław	Błota koło Rutki.
40.	Serwituty — Serweta	Obok Żarki — istniały do lat 80. XX w., potem podzielona pomiędzy gospodarzy.
41.	Hłuboczok, Zahłuboczkom	Wspólne pastwisko, porośnięte krzakami olszyny, obecnie podzielone pomiędzy gospodarzy wsi Reduty.
42.	Zakowe Bołoto	Bagno, stojło dla bydła, obecnie zagospodarowane.
43.	Ozerysko	Pastwisko, gdzie kiedyś walczyli partyzanci.
44.	Hrudy	Obok Repiska.
45.	Kruszyny	Porośnięte krzakami olszyny, zagospodarowane na pastwisko.
46.	Steńka Ruszczyna	
47.	Szmerech	Serwituty wsi Koszele porośnięte leszczyną, dzikimi malinami, porzeczkami i jeżynami, obecnie podzielone pomiędzy gospodarzy wsi Koszele i Reduty.
48.	Hrudok	Od Orli lewa część.
49.	Seło	Środkowa część wioski.
50.	Wyhon	Wspólnota, pastwisko.
51.	Lipinki	Graniczy z topczykalskim lasem, serwituty wsi Topczykały.
52.	Repiska	Graniczą z wielkim lasem szerniowskim.
53.	Żumierka	Jadąc do Toporek, po lewej stronie.
54.	Hlonki	Pole z gliną.

Zebrany materiał audio zapisujemy w tutejszej gwarze, a następnie pod okiem specjalisty zapisujemy go w transkrypcji. W ten sposób powstaje pełna lista zgromadzonych przez nas toponimów już w wersji gwarowej.

Język, jakim rozmawia się na Białostocczyźnie, jest zbiorem gwar wschodniosłowiańskich. Obszar ich występowania ciągnie się wzdłuż granicy polsko-białoruskiej od południa województwa podlaskiego, aż po wsie w województwie lubelskim. Na północy nazywa się ten język „prostym", na Białostocczyźnie „naszym, swoim", a na południu językiem „chachłackim". Zawiera on liczne wpływy języka polskiego, białoruskiego i ukraińskiego.

Transkrypcję toponimów sporządzamy nie cyrylicą, tak jak są zapisywane te języki. Podstawą przyjętego przez nas zapisu jest alfabet łaciński, uzupełniony dodatkowymi literami. Jest to uproszczona wersja transkrypcji stosowanej w dialektologii polskiej. Jako główne kryterium przyjęliśmy przejrzystość zapisu, który ma być czytelny również dla niefachowca, starając się jednocześnie możliwie najdokładniej oddać wszystkie dźwięki występujące w gwarach białoruskich i ukraińskich. Ponieważ w językach wschodniosłowiańskich występuje

akcent ruchomy, dlatego też przy zapisywaniu słów zaznaczamy miejsce akcentu. Zarówno w gwarach białoruskich, jak i ukraińskich występuje archaiczne zjawisko — dyftongu. Dyftong, inaczej dwugłoska jest to pojedyncza samogłoska (na ogół długa) o zmiennym przebiegu artykulacji, co sprawia, że ucho ludzkie słyszy dwa dźwięki, mimo że są one zespolone niejako w jeden i mają właściwości pojedynczej samogłoski. Dyftongi oznaczane są łuczkami nad samogłoskami (u̯ i͡e y͡e u͡o). Niezgłoskotwórcze u oznacza się łuczkiem pod literą u (u̯).

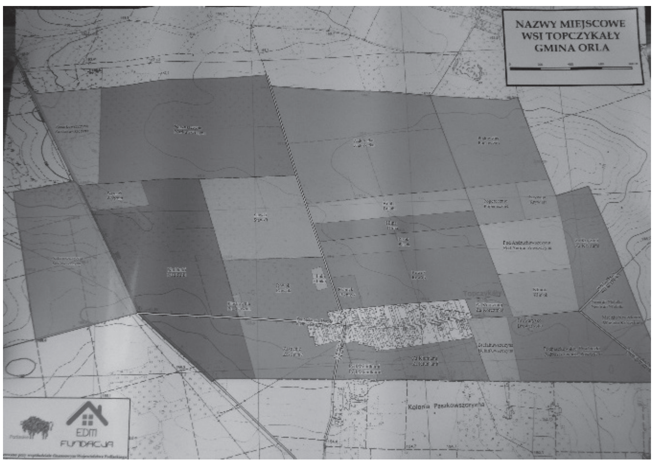
Fonetyczny zapis toponimów wsi Koszki — Ku͡oszki

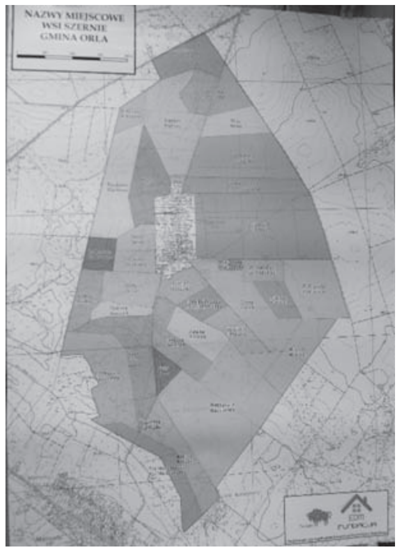
LP.	Toponim	Zapis, transkrypcja (u̯ i͡e y͡e u͡o)
1.	Parciuki	Parciuk'i
2.	Seło	Seł'o
3.	Za Horodom, Pod Rykoju	Za Hor'odom, Pod Ryk'oju
4.	Korotki Łonki	Kor'otki Ł'onki
5.	Hromadnie	Hrom'adnie
6.	Kamenyci	Kamen'yci
7.	Douhi Łonki	D'ou̯hi Ł'onki
8.	Topczykalskie, za Hostyńciom	Topczyk'alski͡e, za Host'yńciom
9.	Parciuśkoje, Morhi	Parciuśk'oje, Morh'i
10.	Hłyboki Ruow	Hłyb'oki Ru͡ow
11.	Naddatki	Nadd'atki
12.	Szczotyna	Szczotyn'a
13.	Za Wulszynoju	Za Wulsz'ynoju
14.	Wulszyna	Wulsz'yna
15.	Za Sełom, Koło Mohiłok	Za Seł'om, K'oło M'ohiłok
16.	Mohiłki	M'ohiłki
17.	Seliska	Sel'iska
18.	Newiszczyno	New'i͡eszczyno
19.	Za Newiszczynom	Za New'i͡eszczynom
20.	Kut	Kut
21.	Newieszczynko	New'i͡eszczynko
22.	Pustki	P'ustki
23.	Za Osyńskoj	Za Os'yńskoj

24.	Stare	St’are
25.	Krynica	Kryn’ica
26.	Obłohi	Obłoh’i
27.	Za Starym	Za Star’ym
28.	Za Nowoj Dorożkoj	Za N’owoj Dor’ożkoj
29.	Osyńska Doroha	Os’yńska Dor’oha
30.	Stienka 1	St’i͡enka 1
31.	Stienka 2	St’i͡enka 2
32.	Nowa Dorożka	N’owa Dor’ożka

Kolejnym etapem naszych prac jest opracowanie map toponimów i ich druk.

Na podstawie wykonanych wcześniej przez nas map ćwiczeniowych, a także zapisów nazw toponimów w transkrypcji, zlecamy specjalistom opracowanie map w programie komputerowym i ich druk.

Na podstawie zebranych informacji w terenie i dokumentacji fotograficznej opracowujemy tablice informacyjne formatu A1, na których umieszczamy zdjęcia toponimów oraz ich opis. Stworzone wcześniej mapki miejscowości także umieściliśmy na tablicach. Opracowane tablice drukujemy na polipropylenie.

Na zakończenie naszej pracy organizujemy spotkania podsumowujące projekt. Przed zgromadzonymi słuchaczami, często czynnymi uczestnikami projektu prezentujemy wyniki naszych prac. Pokazujemy mapy, fragmenty zapisów audio oraz stworzone przez nas tablice z fotografiami toponimów. Udzielamy przybyłym gościom odpowiedzi na nurtujące ich pytania.

Spotkania takie utwierdzają nas, że robimy coś fajnego, coś ciekawego, coś, co być może w przyszłości przyda się innym, a na pewno dzięki nam nie zaginie.

Wszystkie mapy i tablice pozostają w budynku Szkoły Podstawowej w Orli, gdzie przez dłuższy czas można je oglądać i dzielić się z nami spostrzeżeniami i uwagami.

Autorzy projektu „Chronimy nasze toponimy”
Elżbieta Ciulkiewicz i Dariusz Horodecki — Fundacja EDM.

Prezentacja wypracowanych przez nas materiałów roboczychi wydrukowanych map.

Projekt prezentują jego uczestnicy.

! ПРАВЯРАЕМ ВЕДЫ НАШЫХ ВУЧНЯЎ

Яанна МАРКО

______________________ / 51

ТЭСТ

1. Устаў падоўжаныя зычныя — н, з, с, ц, ж, ч, дз, л. **/ 14**

каме____е збо____а Ната____я жы____ё адзе____е кало____е
вясе____е стаго____е нараджэ____е бага____е но____у ку____я
тэлебача____е сме____е

2. Падбяры словы з адпаведнымі гукамі д, дз, т, ц. **/ 10**

год — ________________ горад — у ________________
плот — ________________ брат — ________________
рот — ________________ мост — ________________
сад — ________________ завод — на ________________
білет — ________________ кут — у ________________

3. Устаў, дзе трэба апостраф. **/ 11**

сям__я есц__і пад__ехаць пяр__о з__яўляецца
сузор__е м__яса п__еса надвор__е галав__а б__е

4. Устаў звонкія або глухія зычныя. **/ 16**

<u>б-п</u> голу__, су__, ду__, ры__ка
<u>д-т</u> гора__, заво__, пло__, шма__ка
<u>г-х</u> піро__, гаро__, бера__, сто__
<u>ж-ш</u> даро__ка, мы__ка, дожд__, ко__

______________________ / 22

ТЭСТ

1. **Галосныя і зычныя.** / 10

а в л е д ы ч с ф о г з у х б я ў й э ё

галосныя ____

зычныя ____

2. **Падзялі словы на склады.** / 8

мароз — ________________________

зубр — ________________________

люты — ________________________

панядзелак — ________________________

сёння — ________________________

сон — ________________________

тоўсты — ________________________

бульбачка — ________________________

3. **Гукі і літары.** / 4

	літары	гукі
мама	____________	____________
заяц	____________	____________
вавёрка	____________	____________
конь	____________	____________

________________________ **/ 57**

ТЭСТ

1. **Знайдзі назоўнікі.** **/ 7**

   Вясенні дзень застаў зайца ў лесе.

   З самага ранку сядзеў зайчык ля дрэва і слухаў птушак.

2. **Вызнач род назоўнікаў.** **/ 16**

   мужчынскі:

   жаночы:

   ніякі:

   конь / поле / сяброўка / парта / казка / дзіця / бацька / настаўнік / дрэва / сонца / бабуля / парк / вавёрка / малако / брат / хлопец

3. **Вызнач лік назоўнікаў.** **/ 16**

   адзіночны:

   множны:

   зоркі / сястра / Оля / лісты / вецер / прырода / кветкі / лес / школа / кніжкі / дрэвы / трава / ягады / певень / варона / сябры

4. **Агульныя і ўласныя назоўнікі.** **/10**

   агульныя уласныя

   Беларусь / краіна / дождж / Беласток / вучань / Аня / кніжка / сабака / Чапа / Мінск

5. Хто ці што. **/ 8**

ХТО ШТО

____

____

____

____

____

____

хата / дзяўчынка / снег / Варшава / машына / Зося / школа / Мінск

________________________ **/ 19**

ТЭСТ

1. Падкрэслі дзеясловы. / 6

Мама сядзела ў вялікім пакоі і чытала цікавую кніжку. На дварэ церушыў цёплы, веснавы дождж. Кніжка расказвала пра афрыканскага слана, які драмаў пад дрэвам. Раптам слон убачыў маленькую мышку, якая ўскочыла на яго.

У даўнія часы на беразе сіняга мора стаяў блакітны казачны горад. Жылі ў ім шчаслівыя людзі. Да іх выбраўся злы чараўнік, які ляцеў ноччу, калі добрыя людзі спяць.

2. Спалучы дзеясловы з назоўнікамі. / 6

сонейка __________ настаўнік ______________ птушкі ________________

лес ________________ сняжынкі ________________ трава ________________

прыгрэла, шуміць, прыляцелі, вучыць, падаюць, зазелянела

3. Утвары дзеяслоў ад назоўніка. / 6

малюнак — ______________________ будынак — ____________________

сад — _________________________ спеў — ______________________

4. Запішы часціцу *не* з дзеясловамі. / 1

1. Высокі бор не шумеў / нешумеў.
2. Я не рашыў / нерашыў задачы.

АКАННЕ І ЯКАННЕ

1. Дапішы літары, якіх тут не хапае (*о, а, э*).

г......л......с — г.......л.......сы
ж........ўты — ж.........ўцець
в.........к......... — в........ч.........й
п........ле — п.........лі
р........чка — р.......чулка
ц.......нны — ц........ніць
б......р — б.......ры
ч......рны — ч......рнець
др.......ва — др......ўляны
р......кі — р......ка
ц.....лы — ц.....люткі
х......д — х......дзіць
м......ст — м......сты
п......шта — п......штовы
с......сны — с......сновы
д.......тык — д.......тык........ць
д.........м — д..........мы
с........ль — с.........ліць
ш..........пт — ш........птаць
з........ры — з.........ра
х........лад — х........лады
мар......з — мар......зы
к......сіць — к ......сіць
ц.......гла — ц.......гляны
ст......л — ст......лы
стр.....л — стр.....ляць
п......зна — п......зней
ц......рквы — ц......рква
сал......ма — сал......мяны

2. Змяніце словы так, каб замест *о, э* пісалася літара *а*.

дрэва — ....
позна — ....
сэрца — ....
шэпт — ....
ход — ....
цэгла — ....
рэкі — ....

3. У месца кропак устаўце літары *о* або *а*.

Раніца был...... х.....л.....дная.
Узыходзіла с.....нца.
Маўклів... ст.....ялі старыя бяр....зы.
У п.....лях было пуст..... .
Ч.....рнелі толькі кусты.

ЗНАКІ ПРЫПЫНКУ

1. У канцы сказа пастаўце знакі прыпынку.

Маленькая Галя звярнулася да мамы .....

— Мама, што ты робіш .....

— Прыбіраю хату .....

— Чаму .....

— Люблю парадак ..... Дапаможаш мне .....

— Не, не хачу ...... — крыкнула Галя .....

2. У месца кропак пастаўце адпаведныя знакі прыпынку (. ! ?).

— Прывітанне дзяўчаткі ..... — крыкнула здалёк Аня.

— Як даўно мы не сустракаліся .....

— У якой ты цяпер школе ..... — спытала Марына .....

— У дваццатай, што ў нашым раёне. А ты дзе .....

3. У дадзеных сказах расстаўце знакі прыпынку.

Як добра што прыходзіць вясна Вясною канчаюцца завірухі маразы Пачынае паціху набіраць сваю сілу сонца Звіняць капяжы растае ўжо абрыдлы і пачарнелы снег Мільгаюць коцяцца з пагоркаў уніз вясёлыя ручаіны

Бася пайшла ў школу..... Бася, ідзі ў школу..... Ці Бася пайшла ў школу....
Які гэта чалавек..... Гэта незнаёмы чалавек..... Андрэй,заходзь.....

Хто гэта прыйшоў.... Прасі прабачэння..... Як ты сюды папаў.....

Напішы мне пісьмо..... Як ты сябе адчуваеш..... Купі мне кніжку.....

4. У месцы кропак устаўце вялікую, або малую літары.

У (і) ____таліі, у (п) ____адуанскім (у) ____ніверсітэце, ёсць славутая «Зала сарака». У ёй размешчаны сорак партрэтаў (с) ____лаўных з найслаўнейшых людзей зямлі. Сярод іх другі — Францыск Скарына. Так за тысячы кіламетраў ад (б) ____еларускай (з) ____ямлі, у (д) ____алёкай Італіі, ушаноўваецца памяць аб нашым слаўным (з) ____емляку. Амаль пяцьсот гадоў таму назад са (с) ____карынавых рук атрымалі ўсходнія (с) ____лавяне першую друкаваную кнігу.

Сцэнарыі ўрокаў Scenariusz zajęć dla uczniów klas 1-4, 5-8

Temat: ZIOŁA Z NASZYCH PÓL

Tamara KORNILUK

Cele lekcji:

- uczniowie potrafią rozpoznać niektóre zioła,
- uczestnicy zapoznają się z nazwami ziół w języku białoruskim i polskim,
- uczniowie potrafią opisać podstawowe działania ziół,
- uczestnicy doskonalą współpracę w grupie,
- uczniowie wyrabiają poczucie estetyki.

Szkoła podstawowa klasy: 1-4; 5-8:

- warsztaty, zajęcia w ramach kolonii lub półkolonii.

Metody pracy:

- miniwykład,
- wystawa rysunków lub zdjęć ziół,
- spacer po łące i zbieranie ziół,
- praca indywidualna i grupowa.

Środki dydaktyczne:

- rysunki i zdjęcia ziół,
- arkusze brystolu formatu A2, A3,
- kolorowe i białe kartki formatu A4,
- kolorowe cienkopisy.

Literatura:

Małgorzata Kaczmarczyk, *Zioła dla smaku, zdrowia i urody*, Warszawa 2017

Ojciec Gabriel, *Apteka Ojca Gabriela*, Supraśl 2009

Łukasz Łuczaj, *Dzika kuchnia*, Warszawa 2013

Аркадзь Скуратовіч, *Расліны*, Мінск 2004

Simona Kossak, *O ziołach i zwierzętach*, Warszawa 2017

Wikipedia

Czas: 4-8 godz.

1. **Część organizacyjna.**

   Miniwykład nauczyciela o typowych ziołach rosnących na naszych podlaskich łąkach. Wykład powinien być zilustrowany wystawą zdjęć i rysunków ziół.

2. **Wprowadzenie.**

   Rozmowa z uczniami na temat ziół. Przykładowe pytania: Jakie zastosowanie mają zioła? Jakich ziół wasi rodzice używają w kuchni? Czy i jakie choroby można leczyć za pomocą ziół? Czy potraficie rozpoznać zioła na łące, nazwać je w języku białoruskim lub polskim?

   Następnie nauczyciel omawia wystawę, zapoznając uczniów z nazwami ziół w języku białoruskim i polskim. Przykładowe zioła, z którymi zapoznajemy dzieci i młodzież, charakterystyczne dla pól Podlasia (można podać inne):

   pokrzywa, крапіва

   skrzyp, хвошч, *народ.* хвушчка

   piołun, палын

   rumianek, рамонка

   babka zwyczajna, трыпутнік лекавы

   poziomka, суніца, *народ.* чырвона ягода

   mlecz, дзьмухавец лекавы, *народ.* молачай.

   podbiał, падбел

   krwawnik, крываўнік

   chaber, васілёк

   Następnie dzielimy dzieci na kilka grup, zaopatrujemy je w torby do zbierania ziół, informujemy, że interesują nas części nadziemne roślin i wychodzimy na spacer. Zioła zbieramy, żeby je poznać i potrafić nazwać w dwóch językach — białoruskim i polskim oraz zapoznać się z ich ogólnym działaniem. Wychodzimy na najbliższą łąkę i rozpoczynamy zbiór. Dzieci zbiorą nie tylko wcześniej omówione zioła, więc nazwy innych roślin zebranych przez uczestników możemy sprawdzić razem, korzystając z zasobów internetu. Po powrocie każda z grup, wybierając najładniejsze okazy, rozkłada zioła między strony zużytych gazet. Nauczyciel, żeby przyspieszyć suszenie, przeprasowuje żelazkiem po wierzchu tak ułożonych ziół. Gdy zioła wyschną (po dobie lub dwóch) wraz z dziećmi wykonujemy zielniki. Z dziećmi z klas 1-3 robimy zielnik planszowy (na brystolu o formacie A2 lub A3 należy przykleić zioła w dowolnym ułożeniu, opisując w języku białoruskim i polskim oraz opatrując roślinę krótkim tekstem o jej działaniu w języku białoruskim), natomiast starsi uczniowie mogą wykonać zielnik w formie kartkowej (na jednej kartce jedno zioło, nazwy w dwóch językach białoruskim i polskim oraz notatka w języku białoruskim o zastosowaniu zioła). Każda z grup wiekowych opracowuje czytelną i estetyczną formę zielnika.

3. **Podsumowanie.**

   Wszystkie grupy demonstrują swoje zielniki, informując innych uczestników o nazwach w dwóch językach oraz zastosowaniu ziół w medycynie.

4. **Dodatkowe informacje.**

   Zebrane zioła, które pozostaną nam po wykonaniu zielników, możemy wykorzystać do zrobienia obrazków. Potrzebujemy wąskich kawałków papieru i passe-partout, dzieci układają dowolną kompozycję, przyklejając zioła bezbarwnym klejem introligatorskim.

Temat: LNIANE WORECZKI

Tamara KORNILUK

Cele lekcji:

- zapoznanie uczestników z techniką szycia za igłą,
- kształtowanie u uczestników poczucia estetyki,
- zapoznanie uczestników ze wzorami i technikami szycia charakterystycznymi dla mniejszości białoruskiej,
- zwrócenie uwagi na bezpieczne korzystanie z igły i nożyczek.

Szkoła podstawowa oraz ponadpodstawowa:

- warsztaty, zajęcia pozalekcyjne, zajęcia w ramach kolonii lub półkolonii.

Metody:

- pogadanka,
- pokaz różnych lnianych woreczków,
- demonstracja technik szycia,
- indywidualne instrukcje.

Środki dydaktyczne:

- skrawki materiału do ćwiczeń w szyciu,
- materiał lniany pocięty na prostokąty wielkości (przykładowo): 50 cm długość, 20 cm szerokość (mogą być kilka centymetrów większe lub mniejsze, należy zachować proporcje, woreczek powinien mieć kształt prostokąta),
- kolorowe kordonki,
- kserówki wzorów kwiatowych z książki *Hafty kwiatowe* lub wydruki z internetu, kalka kopiująca fioletowa,
- igły, w tym jedna duża do wykończenia woreczka lnianą nitką, nożyczki,
- lniany cienki sznurek,
- żelazko.

Literatura:

Mary Web, *Ściegi hafciarskie*, Ożarów Mazowiecki 2007;

Huguette i Clemence Kirby, *Hafty kwiatowe*, Warszawa 2014;

Twórczy warsztat Mariselli, [dostęp: 26.11.2018], <https://tworczywarsztat.pl/>.

Czas:

8-10 godz.

1. **Część organizacyjna.**

   Pokazujemy lniane woreczki ziołowo-zapachowe. Mogą to być woreczki przykładowe, takie jak na zdjęciu nr 1, mogą to być wzory ze stron internetowych. Informujemy uczestników, do czego takie woreczki służą. Możemy nawiązać do tradycji szycia lnianych worków przez nasze prababcie, które szyły je z materiału wcześniej przez siebie utkanego. Pokazujemy różne rodzaje haftu: ścieg za igłą, krzyżykowy, płaski

2. **Część główna.**

   Zapoznajemy dzieci i młodzież z rodzajem ściegu za igłą — ściegiem stębnowym. Wygląd ściegu stębnowego na tkaninie może przypominać ścieg maszynowy pod warunkiem, że jest precyzyjnie i bardzo równo wykonany. Możemy nim połączyć dwa kawałki tkaniny, ale również może pełnić funkcję ozdobną.

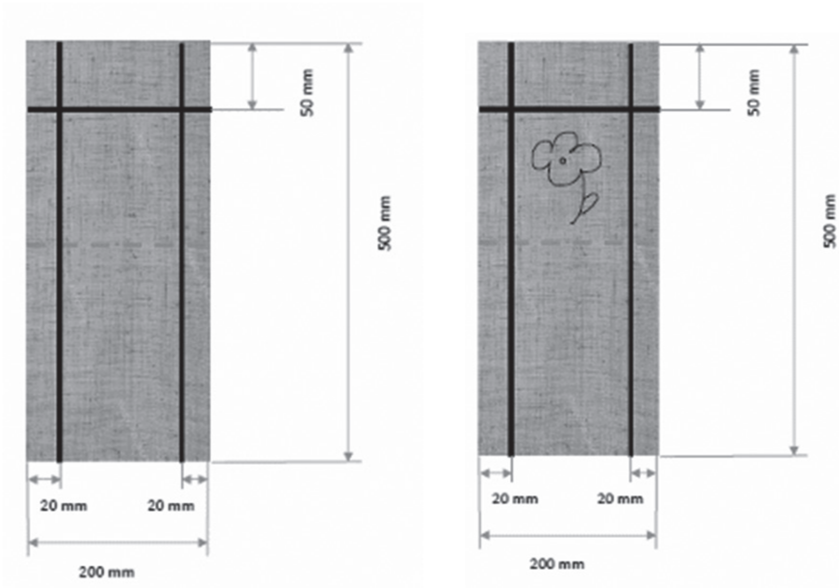
Rysunek: https://tworczywarsztat.pl/blog/

Na początek rozdajemy każdemu skrawek materiału do ćwiczeń, igłę i nitkę. Uczymy uczestników nawlekania igły i wiązania supełków na końcu nitki. Przypominamy o ostrożnym obchodzeniu się z igłą, zwracamy uwagę na obowiązkowe wbijanie igły w tkaninę, jeśli chcemy odłożyć na jakiś czas materiał i igłę. Po opanowaniu trudnej sztuki nawlekania nitki i tworzenia supełka przystępujemy do nauki ściegu stębnowego. Nauczyciel demonstruje dzieciom technikę szycia na swoim skrawku materiału, następnie instruuje każdego indywidualnie. Do kolejnego etapu zajęć możemy przejść wtedy, gdy każdy z uczestników posługuje się swobodnie ściegiem stębnowym.

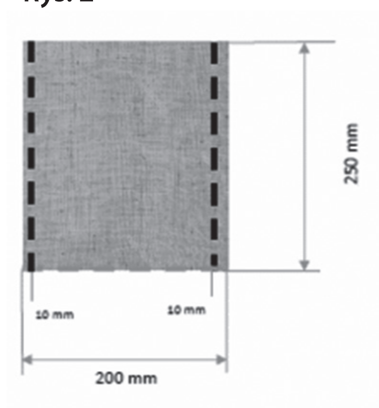
Następny etap to rozdanie wszystkim osobom właściwej tkaniny, wcześniej przygotowanej przez nauczyciela, czyli prostokątów wyciętych z lnianego materiału o wielkości 50 cm na 20 cm oraz kserówek wzorów kwiatów. Każdy uczestnik

układa tkaninę na woreczek, kalkę oraz wzór kwiatu lub motywu roślinnego i kopiuje (**wzór rys. 1**). Ważne jest, żeby wzór był ułożony 5 cm od górnej krawędzi materiału i 2 cm od bocznej.

Rys. 1

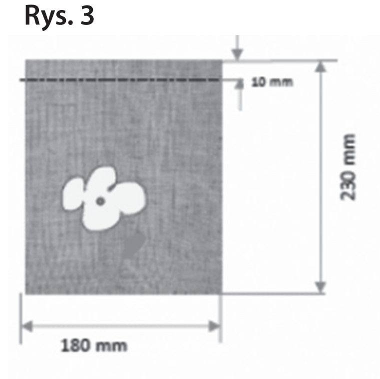

Rys. 2

Po skopiowaniu uczestnik dobiera kolory i ściegiem stębnowym wyszywa. Następnie prowadzący zajęcia w miarę jak zostaną wyszyte kwiatki, po kolei każdą tkaninę na woreczek składa na pół, zaprasowuje i na lewej stronie 1 cm od zewnętrznej krawędzi rysuje ołówkiem prostą linię, po tej linii właściciel woreczka ma zszyć ściegiem stębnowym, zaczynając od miejsca, gdzie tkaninę złożono na pół (**wzór rys. 2**). Ważne jest, żeby osoba, która szyje, trzymała się linii prostej.

Rys. 3

Po zszyciu wywracamy woreczek i nauczyciel zakłada tkaninę dwa razy po centymetrze i zaprasowuje, żeby uczestnik mógł wygodniej zszyć górną część woreczka. Zszywamy ściegiem stębnowym, bo jednocześnie jest to ozdobne wykończenie naszego woreczka, więc musimy dobrać odpowiedni kolor nitki. Możemy też narysować linię pół centymetra od górnej krawędzi, bo ważne jest, żeby osoba, która szyje, trzymała się linii prostej. (**rys. 3**)

Po uszyciu woreczka przez ucznia nauczyciel rozprasowuje oraz wciąga lnianą nitkę 4 cm od górnej krawędzi ściegiem fastrygi oraz ozdobnie wiąże kokardkę. (**fot. nr 2**)

Podsumowanie.

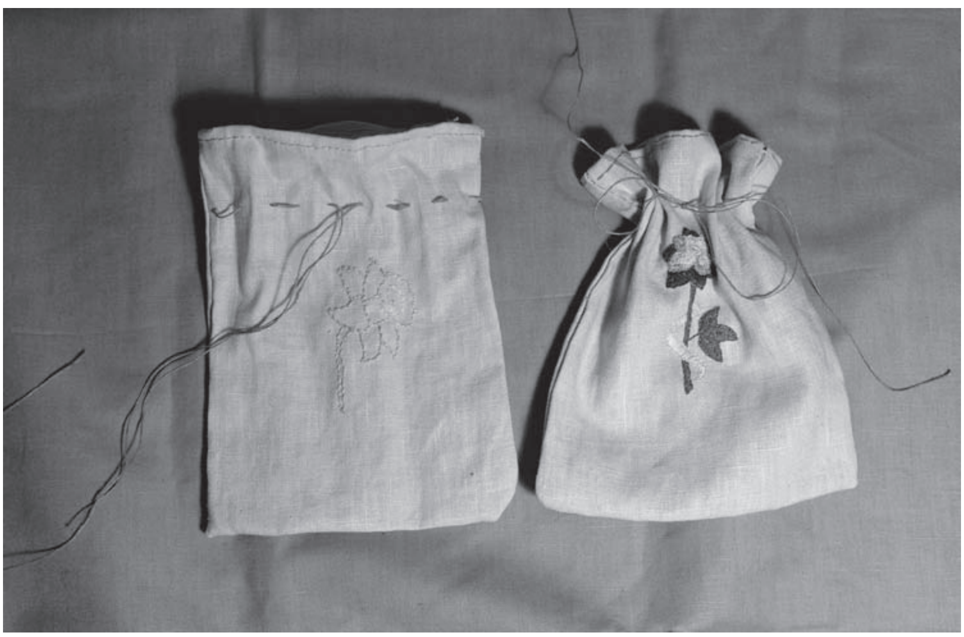
Podsumowaniem może być wystawa uszytych woreczków.

Uwagi.

Ze starszymi uczestnikami można próbować zapełnić powierzchnię haftem płaskim.

Fot. nr 1 *Małgorzata Walesiuk*

Fot. nr 2 *Anna Ruta Korniluk*

Fot. *Urszula Iwaniuk*

Fot. *Urszula Iwaniuk*

Урок беларускай мовы — VIII клас

Сцэнарыі ўрокаў

Тэма: ШТО І ЯК ПАЎСТАВАЛА З „БЕЛАРУСКАГА ЗОЛАТА”? — НА АСНОВЕ ВЕРШАЎ ЛАРЫСЫ ГЕНІЮШ

Ганна КАНДРАЦЮК

Мэты ўрока:

Вучань:

- разумее прачытаны тэкст,
- упарадкоўвае прачытаныя інфармацыі,
- ведае словы і словазлучэнні, якія называюць прылады і заняткі продкаў,
- ведае, што паўставала з ільну,
- разумее значэнне спадчыны продкаў,
- выказвае пашану да складанай і цяжкай працы нашых бабуль.

Час: два ўрокі.

Форма працы: індывідуальная, супольная, групавая.

Метады працы: размова, паказ, практыкаванні, праца з тэкстам, гульня.

Навучальныя дапаможнікі:

- вершы Ларысы Геніюш „Лён”, „За прасніцай”,
- карткі з заданнямі,
- карткі з назвамі дзеянняў,
- фрагмент фільма Тамары Саланевіч „Kresowa ballada 1935”,
- прылады з рэгіянальнага куточка: калаўротак, матавіла, церніца, грэбень, прач, трапачка, сукала; снапок ільну, семя,
- рэчы з куфэрка: ручнік, макатка, палатно, кашуля, спадніца, сарочка, нагавіцы, абрус, плахта; іголка з ніткай, палатно для вышывання,
- можна выкарыстаць кніжку „Поўна хата экспанатаў” Ганны Кандрацюк,
- камп’ютар, мультымедыйная дошка.

Ход урока

I. Арганізацыйны момант

II. Уводзіны ў новую тэму

1. Настаўнік пытае вучняў, чым яны займаюцца вечарамі (апрача школьных спраў), калі прыходзіць восень ці зіма.

2. Вучні ўспамінаюць асобу Ларысы Геніюш.
3. Настаўнік знаёміць вучняў з тэмай і мэтамі ўрока.

III. Праца з новым матэрыялам

1. Вучні або настаўнік тлумачаць сэнс слоў з тэмы ўрока: „беларускае золата".
2. Вучні аглядаюць лён, які цвіце на полі, снапок льну, семя, кудзелю.
3. Настаўнік запісвае словазлучэнні са словам „лён": *высокі лён, з ільну паўстаюць, на льнянай кашулі* і паясняе правілы правапісу. Вучні атрымліваюць вялікія карткі, на якіх запісаны чарговыя этапы апрацоўкі льну (сеялі, палолі, рвалі, церлі, сушылі, мачылі, часалі, рассцілалі, трапалі, ткалі). Яны вешаюць іх на дошцы ў адпаведным, паводле іх, парадку.
4. Настаўнік паказвае на мультымедыйнай дошцы інфармацыю пра апрацоўку льну.

Лён *— валакно гэтай расліны служыла асноўнай сыравінай для вырабу тканін. Для атрымання валакна саломку лёну рассцілалі на лузе або на пожні, звычайна ў канцы жніўня ў час вялікіх рос. Пры дажджлівым надвор'і саломка вылежвала 3-4 тыдні, пры сухім — 5-6. У некаторых раёнах саломку льну вымочвалі (часам спачатку вымочвалі, а потым рассцілалі). Валокны з мачанца лепш выбельваліся і былі больш моцнымі. Гатовую трасту звязвалі ў кулі, сушылі над вогнішчам, на печы і інш. У кастрычніку яе мялі церніцай, трапалі траплом, часалі грэбенем або шчоткай. Атрыманыя кужаль або кудзелю пралі пры дапамозе верацяна ці на калаўротку.*

Кужаль *— ільняное валакно вышэйшай якасці, атрыманае пасля часання кудзелі на грэбені. Кужаль, што прызначаўся для вырабу тонкіх тканін, дадаткова часалі шчоткай са свіной шчаціны. Гатовы кужаль скручвалі ў трубку і захоўвалі да прадзіва. Кужалем называлі таксама ніткі з такога валакна і палатно з такіх нітак.*

Кудзеля — валакно прыгатаванае да прадзіва.

Валакно — тонкая непрадзеная нітка лёну.

Сыравіна — прадукт для вырабу...

Мачанец — мочаны лён.

Куль — сноп.

Траста — салома з ільну.

Кастрыца — пацёртыя часткі сцябла льну, аддзеленыя ад валакна пры апрацоўцы.

Верацяно — прылада для ручнога прадзення кудзелі.

Калаўрот — прылада для ручнога прадзення кудзелі.

Церніца — драўляная прылада для пярвічнай апрацоўкі (мяцця) ільняной трасты.

Трапло — прылада для ачышчэння льнянога валакна ад кастрыцы.

Прач — прылада, якой абівалі лён.

Кросны — хатні ткацкі станок.

Грэбень — прылада для часання льнянога валакна.

Матавіла — прылада для змотвання і размотвання маткоў пражы.

5. Адзін вучань чытае, а потым усе правяраюць ці карткі на дошцы вісяць у адпаведным парадку.
6. Затым вучні атрымліваюць карткі з наступным заданнем:
   - Дапасуй дзеянні (азначаныя ад 1 да 7) да прылад працы (азначаных ад А да Ё).

Дзеянні	**Прылады працы**
1. церлі (мялі)	А. грэбень
2. часалі	Б. матавіла
3. трапалі	В. калаўрот
4. пралі	Г. кросны
5. ткалі	Д. церніца
6. маталі	Е. трапло (трапачка)
7. абівалі	Ё. прач

Вучні і настаўнік могуць спасылацца на прылады, якія знаходзяцца ў класе або ў кніжцы „Поўна хата экспанатаў".

7. Настаўнік паказвае фрагмент фільма „Kresowa ballada 1935", калі жанчыны выбельваюць палатно. Вучні выказваюцца на тэму пабачанага.
8. Вучні дзеляцца на дзве групы. Кожная група атрымлівае выбраны верш і картку з пытаннямі. У час чытання яны шукаюць адказаў на пытанні.

Група I — Верш „Лён"

1. Як выглядае лён, да чаго яго параўноўваюць?
2. Што робяць дзяўчаты з ільном? Як яго апрацоўваюць?
3. Якую вартасць мае лён для дзяўчат? (5-ая страфа)
4. Калі і як доўга прадуць дзяўчаты лён?
5. Пры якім асвятленні яны прадуць?
6. Што робяць дзяўчаты за прадзеннем ільну?
7. Які настрой верша?

Група II — Верш „За прасніцай"

1. Як выглядае лён?
2. Што паўстане з нітак?
3. Што будзе бялела на сонцы вясною?
4. Да чаго параўноўваюць бель кашулі?
5. Якую нітку прадзе дзяўчына?
6. У якіх умовах пралі лён калісьці?
7. Пра што думае дзяўчына за прадзеннем ільну?
8. Які настрой верша?

9. Вучні чытаюць уголас свае вершы, а настаўнік ставіць агульныя пытанні:
    - Хто найчасцей працуе з ільном?
    - Як паказаны лён у вершах?
    - Пра якія дзеянні апрацоўкі льну вы даведаліся з вершаў?
    - Калі дзяўчаты і жанчыны пралі лён, і ў якіх умовах?
    - У якім настроі ўсё адбываецца?
    - Пра што думаюць дзяўчаты за прадзеннем?
    - Якая нітка атрымліваецца ў дзяўчат?
    - Што робяць са спрадзеных нітак?
    - Да чаго параўноўваюць бель кашуль?
    - Ці, паводле цябе, гэта цяжкая праца?
10. Вучні ў групах запісваюць, што паўставала са спрадзеных нітак (кашулі, ручнікі, макаткі...). Яны заглядаюць у куфар або ў кніжку „Поўна хата экспанатаў”).
11. Гульня ў групах. Вучні дзеляцца на чатыры групы і выконваюць заданні (можна гэта зрабіць на час, тады будзе пры тым многа смеху)
    1. Заданне — спрадзі на калаўротку доўгую нітку.
    2. Наві ніткі на матавіла.
    3. Зві ніткі з матка ў клубок.
    4. Вышый на палатне нарысаваны ўзор.
    5. Як атрымаецца гэтае заданне, усё залежыць ад колькасці вучняў у класе, а таксама ад іх ангажаванасці і крэатыўнасці настаўніка.

IV. Падагульненне і рэфлексія

Вучні выказваюцца на тэму ўрока. Тут павінен паявіцца вывад, што:

- праца дзяўчат і жанчын у мінулым была вельмі цяжкая, але яны мелі таксама свае мары;
- яны асеннімі і зімовымі вечарамі ўвесь час працавалі;
- зараз такая праца для нас вельмі складаная;
- лён сапраўды быў „скарбам, беларускім золатам”, бо карміў і адзяваў людзей.

V. Ацэнка працы вучняў

Урок беларускай мовы — VIII клас

Сцэнарыі ўрокаў

Тэма: АПІСАННЕ ЗНЕШНЯГА ВЫГЛЯДУ ЧАЛАВЕКА

Ганна КАНДРАЦЮК

Мэты ўрока:

Вучань:

- разумее прачытаны тэкст,
- правільна вылучае з тэкстаў патрэбныя словы,
- правільна ўтварае словазлучэнні, выкарыстоўвае іх у сваім маўленні,
- пашырае свой лексічны слоўнік,
- апісвае выгляд чалавека,
- умела карыстаецца слоўнікам.

Форма працы: індывідуальная, супольная.

Метады працы: практыкаванні, праца з тэкстам, гульня.

Навучальныя дапаможнікі:

- падручнік „Шлях да сябе" Тамары Русачык — тэксты У. Ягоўдзіка і У. Караткевіча, с. 97-99,
- слоўнік беларуска-польскі, карткі са словамі,
- карткі паперы і фламастары,
- фатаграфія дзяўчыны,
- мультымедыйная дошка.

Ход урока

I. Арганізацыйны момант

II. Уводзіны ў новую тэму

1. Настаўнік прапануе вучням паглядзець на сваіх сяброў. Кожны павінен знайсці штосьці характэрнае ў сваім сябры. Затым вучні выказваюцца, на што звярнулі ўвагу.
2. Настаўнік знаёміць вучняў з тэмай і мэтамі ўрока.

III. Праца з новым матэрыялам

1. Вучні пры выкарыстанні слоўніка паясняюць значэнні слоў знешні, унутраны. Складаюць з гэтымі словамі простыя сказы.
2. Вучні выбіраюць сабе картачкі, пры дапамозе якіх дзеляцца на тры групы. Той сам колер гэта адна група. Кожная група атрымлівае заданне прачытаць тэкст, у якім трэба падкрэсліць усе словы звязаныя з апісаннем чалавека.

I група — чытае тэкст У. Ягоўдзіка
II група — чытае тэкст У. Караткевіча
III група — чытае тэкст У. Караткевіча

3. Калі вучні чытаюць свае тэксты, настаўнік вешае на дошцы карткі са словамі: *валасы, вочы, бровы, твар, рост, нос, вусны, лоб, вейкі*.

4. Вучні з кожнай групы пішуць на асобных картках словы, якія знайшлі ў тэксце і вешаюць на дошцы ў адпаведнай калонцы. У такі спосаб паўстае слоўнік.
Валасы: ясныя, цёмныя, кучаравыя, сівыя на скронях, цёмна-русыя, светлыя, чорныя як смоль, коратка падстрыжаныя.
Вочы: вялікія, бліскучыя, сінія, карыя, халодныя, пашыраныя зрэнкі, быстрыя.
Бровы: тонкія, доўгія, густыя, цёмныя.
Твар: грозны, прыгожы, шыракаваты ў скулах, ладна вытачаны, мяккі авал.
Рост: сярэдні, высокі, моцна складзены.
Нос: вялікі, просты, невялікі.
Вусны: шчыльна сціснутыя.
Лоб: высокі, гладкі.
Вейкі: густыя, доўгія.

5. Настаўнік просіць павесіць у адпаведным месцы дадатковыя словы, напісаныя на картках: *доўгія, кароткія, прадаўгаватыя, простыя, русыя, сплеценыя ў касу, бландзінка, брунетка, шатэнка, малыя, круглы, прадаўгаваты, хударлявы, смуглявы, бледны, зялёныя, цёплыя, блакітныя, чорныя, з гарбінкай, кірпаты, роўныя, малы, нізкі, з маршчынамі, вузкія, шырокія, малыя, вялікія*.

6. Вучні ўсе словы запісваюць у сшытак.

7. Настаўнік на мультымедыйнай дошцы вешае фатаграфію дзяўчыны. Вучні праз хвіліну прыглядаюцца. Затым настаўнік ставіць пытанні. Вучні адказваюць на іх поўнымі сказамі, выкарыстоўваючы словы запісаныя на дошцы і ў сшытку.
   - Хто на фатаграфіі?
   - Якога яна росту?
   - Якая яна на знешні выгляд?
   - Якія ў яе валасы?
   - Які ў яе твар?
   - Якія вочы?
   - Якія бровы і вейкі?
   - Які нос?
   - Які лоб?
   - Якія вусны?
   - Якія твае ўражанні?

8. Замацаванне матэрыялу.

   Матэрыял замацоўваецца ў форме гульні. Вучні бяруць картачкі, на якіх напісана адна рыса, напр. *русыя*. Да кожнага слова трэба падаць адпаведнае слова — напр. *валасы*. Такіх картачак рыхтуецца многа.

Пераклады, ды не толькі, святочных песень

Больш за дзесяць гадоў таму я прымала ўдзел у святочных майстар-класах. Разам з астатнімі ўдзельнікамі я вывучыла некалькі новых калядных песень. Не карысталася імі ў сваёй штодзённай працы з вучнямі, бо яны былі на польскай мове. Нарэшце вырашыла іх перакласці на беларускую мову. Пачалі іх спяваць мае вучні, цяпер рэкамендую іх Вам. Спявайце!

Аліна ВАЎРАНЮК

А НАД ВІФЛІЕМАМ...

(***Aniołek najładniejszy***, muzyka Benedykt Konowalski)
https://ksiegarniainuty.pl/nuta-sztuka/1372-anio%C5%82ek-naj%C5%82adniejszy

А над Віфліемам зорка засіяла,

Чарада анёлаў песню праспявала.

Радасна спяваюць, песня ў свет нясецца.

Пачынаем Святы, радасць ў сэрцы льецца.

Прыпеў: *Каляда — чакалі доўга Свята,*

Каляда — у нас настрой прыўзняты,

Каляда — і ёлка ў нашай хаце,

Каляда — а на стале багацце.

Весялосць у хаце, дзіўная навіна.

Прасвятая Маці нарадзіла сына.

Бласлаўлёны Богам ён ляжыць на сене,

Стаўшыся залогам нашага збаўлення.

Прыпеў: *Каляда...*

Усе беларусы у айчынным краі

Госпада Ісуса песняй праслаўляюць.

Слаўся, слаўся вечна Божае Дзіцятка,

Мы Табе сардэчна спяваем калядкі.

Прыпеў: *Каляда...*

Дзве апошнія страфы я ўзяла з верша Віктара Шведа „Весялосць у хаце".

ПАСТУШОК МАЛЕНЬКІ

(***Bosy pastuszek***, muzyka Andrzej Seroczyński) https://ru-clip.net/video/LOsQP-GECwlM/bosy-pastuszek-karaoke-tekst-podk%C5%82ad-instrumental.html

Пастушок маленькі ўсё на дудцы граў.

Пасвіў ён авечак і ў шалашы спаў.

Белыя анёлы пpыляцелі ў яго горы.

Разбудзілі, каб не спаў, не спаў. (х 2)

Прыпеў: *У Віфлієме трэба табе быць,*

Хрыстос маленькі там на сене спіць,

Там, дзе пячора, там каровін статак,

Туды табе трэба, ты хутчэй бяжы.

Усе чакалі доўга яго,

На нараджэнне Збаўцы свайго,

Трэба спяшацца, нарадзілася Дзіцятка,

Зорка на небе ўжо гарыць. (х 2)

Пастушок маленькі басанож хадзіў,

А анёлак добры боцікі пашыў.

Пастушок авечкі хуценька забраў з сабою.

Там чакаюць нас, ўжо час, ўжо час. (х 2)

Прыпеў: *У Віфлієме трэба табе быць...*

КАЛЫХАНКА

(***Zagraj dziecku kołysankę***, muzyka Teresa Niewiarowska) http://www.wychmuz.pl/public/files/materialy/71-322.pdf

За камінам цвыркун спаў.

Ўсю зіму праспаць жадаў.

Разбудзіўся, во, навіна:

— Нарадзіла Дзева Сына.

А хто ж будзе граў?

Прыпеў: *Грай Малому, грай цвыркунчык калыханку*

Калыханку, каб спакойна спаў і ён,

Ноты пахнуць чабаром і маяранкам.

Калыханку, няхай прыйдзе добры сон.

Пры калысцы ён стаяў,

На зялёнай скрыпцы граў.

Да Дзіцяці сон прыходзіць,

Чаборовы пах разводзіць,

Каб Маленькі спаў.

Прыпеў: *Наш цвыркунчык зноўку грае калыханку...*

НЕ БЫЛО Ў АНЁЛКАЎ

(**Nie miały aniołki**, muzyka Teresa Niewiarowska)
https://www.karaokedzieciom.com/utwory/Nie-mialy-aniolki.html
https://www.youtube.com/watch?v=aaaLmxdPFYc

Не было ў анёлкаў ёлачкі на свята,

Ўсе пра іх забылі, хаця іх багата.

Доўга думаць не прыйшлося,

Што задумалі — збылося.

Го-го-го, го-го-го, го-го-го.

Дзірачку анёлкі ў небе змайстравалі,

Спусціліся долу, ялінку прыдбалі.

Да яліны вяжуць ліну,

Цягнуць лінаю галіну.

У-га-ру, у-га-ру, у-га-ру.

Ўжо стаіць яліна ў самым цэнтры неба,

Цяпер на яліну цацкі вешаць трэба.

І анёлкаў больш за сорак

Па арэхі да вавёрак.

Шпа-рыць ўніз, шпа-рыць ўніз, шпа-рыць ўніз.

Калі запалілі свечкі на ялінцы,

Тады святы Пётра прыбег па сцяжынцы.

Крыкнуў голасна: Кашмар!

Пагражае нам пажар.

Ну-ну-ну, ну-ну-ну, ну-ну-ну.

Глянуў на яліну Пётра барадаты,

Добрую навіну трэба несці ў хаты.

Зоркі запаліў высока,

Няхай цешаць людзям вока.

Го-го-го, го-ог-го, го-го-го.

ЧАС ПРЫСПЕЎ

(**Kolęda góralska**, muzyka Zbigniew Preisner)
https://www.youtube.com/watch?v=F4KHhIJV39k

Час прыспеў пачаць Вілею, самы час,

А яшчэ няма кагосьці сярод нас.

Яшчэ нехта, яшчэ нехта прыйдзе тут.

За сталом чакае месца, як на цуд.

Прыпеў: *Віфліемска зорка — ты яго вядзі,*

Каб пасвяткавалі за сталом і мы.

Ты свяці, каб ён дарогі не блытаў,

Каб супольна з намі ён калядаваў.

Калі цемра, зоркі ў небе запаляй,

Калі дуе вецер, ты надзею дай.

Стомленым ў дарозе памажы ісці,

Каб самотны ў тваю хату мог зайсці.

Прыпеў: *Вафліемска зорка...*

Калядная лінейка

Аліна ВАЎРАНЮК

Гэта сцэнарый, якім можаце карыстацца, рыхтуючы ўрачыстую лінейку ў школе або калядную сустрэчу. Адметны ён тым, што вучні спяваюць калядныя песні розных народаў. Дарэчы, частку з іх знайшлі ў інтэрнэце мае выхаванцы. Мо гэта паўплывала на тое, што вывучвалі іх і спявалі з вялікай ахвотай. Пры нагодзе мы гаварылі пра святочныя і навагоднія абрады і традыцыі розных народаў і ў розных краінах. Песні вывучвалі ўсе вучні, а потым спявалі іх сола або групамі, спявалі цэлыя песні або выбраныя страфы. Вы вырашайце, якія песні Вам спатрэбяцца і як іх будзеце прэзентаваць. Прапаную Вам таксама знойдзеныя намі фільмы. Нашым гледачам яны спадабаліся.

Гэтую праграму я рыхтавала з вучнямі I-VI класаў.

Святочна прыбраная зала. Стаяць стары стол і дзве табурэткі. Цёмна. Пад музыку
https://www.youtube.com/watch?v=WNWv2rPZX2k
выходзіць салістка і спявае:

Stille Nacht, heilige Nacht!
Alles schläft, einsam wacht
Nur das traute, hochheilige Paar.
Holder Knabe im lockigen Haar,
Schlaf in himmlischer Ruh,
Schlaf in himmlischer Ruh.

Stille Nacht, heilige Nacht!
Gottes Sohn, o wie lacht
Lieb aus deinem göttlichen Mund,
Da uns schlägt die rettende Stund,
Christ, in deiner Geburt,
Christ, in deiner Geburt.

Stille Nacht, heilige Nacht!
Hirten erst kundgemacht,
Durch der Engel Halleluja.
Tönt es laut von fern und nah:
Christ, der Retter ist da,
Christ, der Retter ist da!

Салістка выходзіць. Уваходзяць дзве вядучыя дзяўчаты і сядаюць за стол. Пад музыку папярэдняй калядкі адна з іх чытае верш:

Są święta w naszym kalendarzu
najdroższe i najbliższe,
bo wywołują falę marzeń
najczulszych i najmilszych.

Ich dziwny czar ten nastrój stwarza
dla życia najważniejszy,
rozlewa się na ludzkich twarzach
uśmiechem najpiękniejszym.

Ten nastrój wszystkim się udziela,
ogarnia serca, dusze,
radością szczęścia i wesela
i czystych, wielkich wzruszeń.

Другая вядучая:

Набліжаюцца самыя прыгожыя для ўсіх нас святы — Каляды. Забудзьце пра штодзённыя клопаты, паслухайце святочных вершаў і песень.

Выходзіць група вучняў. Спяваюць акапэла літоўскую калядку, кладуць на стол сена і белы абрусак.
https://www.youtube.com/watch?v=a7aguntPg7s&list=PLrLh0Vet5pcLbT3d0LHMZ29GemV_GdxsE&index=3

Už girių, girių ugnelė degė, ei, kalėda, kalėda.
Pas tą ugnelę broliai žirgus ganė, ei, kalėda, kalėda.
Broliai pamigo, žirgai pabėgo, ei, kalėda, kalėda.
O ir nubėgo į tėvo dvarą, ei, kalėda, kalėda.
Atvažiavo važiai, tėvelio važiai, ei, kalėda, kalėda.
Ei, ką parvešit manei, broleliai? Ei, kalėda, kalėda.
O mes parvešim baltų bielynų, ei, kalėda, kalėda.
Baltų bielynų, mergoms prausynų, ei, kalėda, kalėda.

Вядучая чытае верш Васіля Жуковіча:

А на стале у беларуса
у навагодні вечар
ляжала сена пад абрусам
спакон вякоў, дарэчы.
Згадаем хоць бы на хвілінку
ўсё, як было калісьці.

Мы паварожым на сянніках,

каб мары ўсе збыліся.

Выходзіць група дзяцей з малодшых класаў і спяваюць беларускую калядную песню „Саўка ды Грышка" (дыск „Песні для І класа пачатковай школы").

Саўка ды Грышка ладзілі дуду

Павесяліцца з ёй на Каляду.

Ду-ду-ду, ду-ду-ду,

З ёй на Каляду.

Як разышліся музыкі, гу-га!

Згінула гора, згінула туга.

У-га-га, у-га-га,

Згінула туга.

Ёсіп старэнькі, ёмкі ўзяўшы прут,

Кіем на дзверы паказаў ім тут.

Ту-ту-ту, ту-ту-ту,

Паказаў ім тут.

Вы сабе грайце сваё го-ца-ца,

Толькі не страшце Ісуса-хлапца.

Го-ца-ца, го-ца-ца,

Ісуса-хлапца.

Вядучая чытае чарговы верш Васіля Жуковіча:

Вялікую радасць

на вуліцы, у хаты

прынеслі Каляды,

зімовыя Святы,

прынеслі забавы,

і жарты, і песні,

загадкі, і гульні,

і танцы прынеслі.

Не спі, пані скрыпка,

і бубен, прачніся, –

цудоўныя Святы

у нас пачаліся.

Група хлопцаў спявае славацкую калядку
https://www.youtube.com/watch?v=qpO64qgfu0Q

Pásli ovce valaši při betlémské salaši.

Pásli ovce valaši při betlémské salaši

Hajdom hajdom tydlidom hajdom hajdom tydlidom

Hajdom hajdom tydlidom hajdom hajdom tydlidom

Anděl se jim ukázal, do betléma jít kázal.

Anděl se jim ukázal, do betléma jít kázal.

Hajdom hajdom tydlidom hajdom hajdom tydlidom

Hajdom hajdom tydlidom hajdom hajdom tydlidom

Běžte lidé, pospěšte, Ježíška tam najdete.

Běžte lidé, pospěšte, Ježíška tam najdete.

Hajdom hajdom tydlidom hajdom hajdom tydlidom

Hajdom hajdom tydlidom hajdom hajdom tydlido

On tam leží v jesličkách, zavinutý v plenčičkách.

On tam leží v jesličkách, ovinutý v plenčičkách.

Hajdom hajdom tydlidom hajdom hajdom tydlidom

Hajdom hajdom tydlidom hajdom hajdom tydlidom

Maria ho kolébá, svatý Josef mu zpívá.

Maria ho kolébá, svatý Josef mu zpívá.

Hajdom hajdom tydlidom hajdom hajdom tydlidom

Hajdom hajdom tydlidom hajdom hajdom tydlidom

Вядучая чытае верш Васіля Жуковіча:

Ідуць калянднікі, ідуць

па ўсёй краіне самабытнай,

сцяжынку з даўніны вядуць

пад зыркай зоркай старажытнай.

Ідуць вясёлай грамадой,

народ вітаюць калядой.

Сцяжынку памяці вядуць;
што ім зімовы рэзкі вецер!
Ідуць каляднікі, ідуць –
любві, надзеі, веры дзеці.

Чарговая група дзяцей спявае на англійскай мове
https://www.youtube.com/watch?v=0pBWtAJlMS8

на вялікім экране паказваем фрагмент фільма (без гуку)
https://www.youtube.com/watch?v=q8sRksks3Ww

Come they told me! pa rum pum pum pum
A new born King to see, pa rum pum pum pum
Our finest gifts we bring! pa rum pum pum pum
To set before the King, pa rum pum pum pum,
Rum pum pum pum, rum pum pum pum
So to honor Him, pa rum pum pum pum
When we come (pum pum pum pum pum rum pum pum)
(pum pum pum pum pum rum pum pum)
(pum pum pum pum pum rum pum pum)
(pum pum pum pum pum)
Little baby! pa rum pum pum pum
I am a poor boy too! pa rum pum pum pum
I have no gift to bring! pa rum pum pum pum
That's fit to give our King! pa rum pum pum pum,
Rum pa pum pum, rum pum pum pum
Shall I play for You? pa rum pum pum pum
Pa rum pum pum pum
Pum pum pum pum pum

Then He nodded! pa rum pum pum pum
The ox and lamb kept time! pa rum pum pum pum
I played my drum for Him! pa rum pum pum pum
I played my best for Hi!, pa rum pum pum pum
Then He smiled at me! pa rum pum pum pum
Me and my drum.

Вядучая чытае верш Артура Вольскага:

Промень зоркі
з неба ліўся
ў цішыню начных далін.
— Нарадзіўся,
нарадзіўся,
нарадзіўся
    Божы Сын!

Ён узяў
сабе на плечы
незвычайны, дзіўны лёс.
У аблічча чалавечым
Божы Сын — Ісус Хрыстос.

Ён грахі людзей адкінуў
у той самы цяжкі час,
калі гінуў, калі гінуў
на Галгофе дзеля нас.

Але смерць над Ім не ўладна.
Ён узнёсся, уваскрос.
І спяваем мы суладна:
    — Наш Гасподзь — Ісус Хрыстос!

Зорка з неба ярка свеціць,
сее ззянне па зямлі,
каб дарослыя і дзеці
да Хрыста свой шлях знайшлі.

Промень зоркі запаліўся
Самай радаснай з навін:
— Нарадзіўся,
нарадзіўся,
нарадзіўся Божы Сын!

Дзяўчаты спяваюць іспанскую калядную песню
https://www.youtube.com/watch?v=cqOkMlSeSb4&list=RDcqOkMlSeSb4

La Virgen se está peinando
entre cortina y cortina,
Los cabellos son de oros,
sus peines de plata fina.

Прыпеў:

Pero mira como beben
los peces en el río,
Pero mira como beben
por ver a dios nacido,
Beben y beben
y vuelven a beber,
Los peces en el río
por ver a dios nacer.

La Virgen está lavando
y tendiendo en el romero,
Los angelitos cantando
y el romero florecido.

Прыпеў:

Pero mira como beben...

La Virgen esta lavando
con un poquito de jabón
Se le picaron las manos
Manos de mi corazón

Прыпеў:

Pero mira como beben...

Вядучая чытае верш:

Bóg się rodzi... tu i teraz,
Małą piąstką świat chce zbawić,
Na osiołku już Go wiodą
Przez pustynny piach Arabii.

Moc truchleje... w gwiazd rozsypce
Popłakuje z cicha Dziecię,

Chociaż królem jest niebieskim,
Zły król każe ostrzyć miecze.

Pan niebiosów obnażony...
Lecz już dary niosą Jemu –
Trzej magowie patrząc w gwiazdę
Stają w szopie Betlejemu.

Cicha noc i mroźna noc,
Owinięte w szale święto...
Noc truchleje, Bóg się rodzi –
W świat wyrusza z ziem Orientu.

Група вучняў спявае калядную песню на габрэйскай мове
https://www.youtube.com/watch?v=THEMsJsbIjE

ANU HA-ROI'M HA-BA'IM
MIN HA-SADOT
LE-WEJT LECHEM BANU
ET HA-ADOT LIR'OT
EJFO HA-MASZI'ACH?
EJFO HA-ADON?
HEJCHAN SZOCHEW
HA-MELECH, BEN ELJON?
BANU LIR'OT OTCHA
LATET MATANOT LECHA
JESZUA HA-TINOK,
BEN HA-ELOHIM
ANU SZARIM LECHA
U-MISZTA'CHAWIM
LECHA
JESZUA HA-ADON,
MELECH HA-M'LACHIM!
CHACHAMIM ANACHNU
ME-EREC HA-MIZRACH
LE-WEJT LECHEM BANU

KI HA-KOCHAW ZARACH

EJFO HA-MASZI'ACH?

BANU...

JELADIM ANACHNU

MI-KOL KACWOT TEWEL

ANU MACHRIZIM

ET M'SZI'ACH JISRAEL

JESZUA HA-MASZI'ACH

JESZUA HA-ADON!

JESZUA HU HA-MELECH

BEN ELJON!

BANU...

Вядучая чытае фрагмент верша Казіміра Сваяка:

Пастушкі гулялі,

Каляду ігралі:

Бог нам аб'явіўся,

Хрыстос нарадзіўся.

Не ў пышных харомах,

Ані ў панскіх домах:

У маленькай хаце

Яго туліць Маці.

Трэба несці дары,

Трэба даць ахвяры:

Як мы і Ён кволы,

Хоць кругом анёлы.

Цёмна. Пад музыку выходзяць дзяўчынкі са свечкамі апранутыя як анёлкі. Спяваюць на ўкраінскай мове
https://www.youtube.com/watch?v=VH1rklEqGNw

на вялікім экране прэзентуецца фільм
https://www.youtube.com/watch?v=nAWQtiBg1Rk

Спы, Ісусэ, спы, очы зажмуры.

Можэш, рыбко, тыхо спаты,

Тэбэ буду колысаты

Спы, Ісусэ, спы, малэнькі.
Спы, Ісусэ спы.
Спы, Лэлійко, спы, головку склоны.
Ту на рученькы Марійі,
Бач, Вона Тэбэ лэліє:
Спы, Ісусэ, спы, малэнькі.
Спы, Ісусэ спы.

Спы, Сэрдэнько, спы, ручэнькы склады,
Йосыфа шчэ нэ выдаты,
Хоть прышла годына спаты:
Спы, Ісусэ, спы, малэнькі.
Спы, Ісусэ спы.

Спы, Тэрпіне, спы, очка зажмуры,
Нэ пытай, шчо колысь будэ,
Шчо зготовлять Ты хрэст люды:
Спы, Ісусэ, спы, малэнькі.
Спы, Ісусэ спы.

Спы, Ісусэ, спы, а Сэрцэ втворы,
Най пры Ньому спочываю
Тут на зэмлы і там в раю:
Спы, Ісусэ, спы, малэнькі.
Спы, Ісусэ спы.

Вядучая чытае верш Эдуарда Акуліна:

Хоць год стары згарэў датла,
запоўз гадзюкай пад калоду, –
Кахання, Мужнасці й Святла
жадаю я свайму Народу.

Бо год наступны, злуй — не злуй,
як аглаблёй, агрэў пытаннем:
ці Рыцар збройны, ці халуй,
што прыбірацьме гной у стайні?

З-пад залатых літых падкоў
ні блісне Воля аніколі,

калі ты з роду халуёў,

а не ваяр-ліцвін з Пагоні!

Другая вядучая:

Не толькі ў час Калядаў,
а кожнага дня ты можаш
стаць сведкам Божага Нараджэння. Заўсёды, калі
адчыняеш сэрца на другога
чалавека, калі не ваўком,
а братам яму станеш, калі
з далоні губляеш камень, каб
пакласці туды лусту хлеба,
здзяйсняеш цуд Божага
Нараджэння.

Змест

Рэдакцыйная калегія: Аліна Ваўранюк, Яланта Грыгарук, Ян Карчэўскі, Яўгенія Таранта

Карэктура: Віталь Луба
Тэхнічны рэдактар: Адам Паўлоўскі
Рэдактар: Мікола Ваўранюк

Выдавец: Аб’яднанне ў карысць дзяцей і моладзі, якія вывучаюць беларускую мову АБ-БА

Друк: Koncept Białystok

Zrealizowano dzięki dotacji Ministra Spraw Wewnętrznych i Administracji